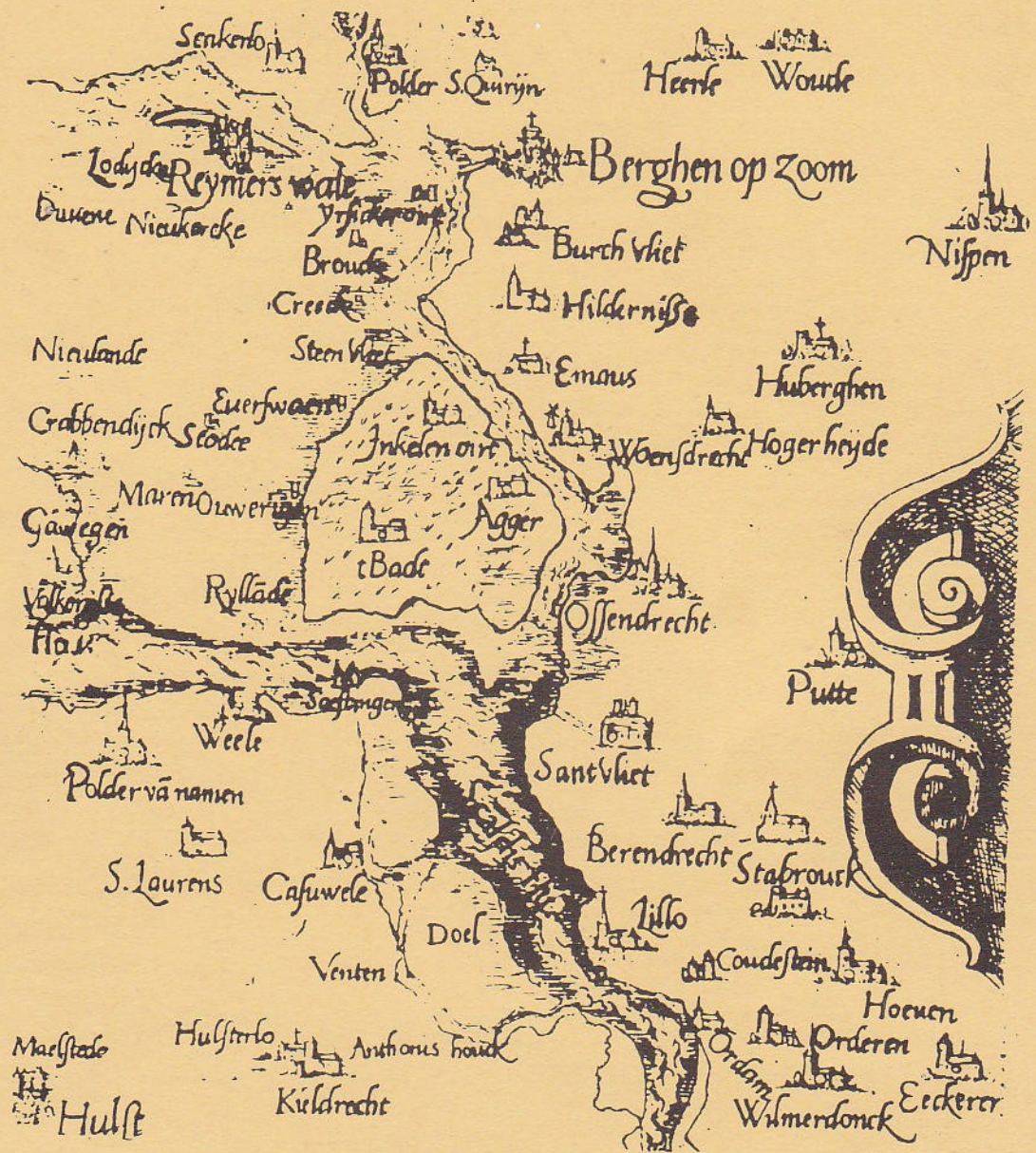

Tijding 1983-3

Kroniek van de heemkundekring

't Zuidkwartier

Tijding 1983 - 3

Uitgave van de heemkundekring

't Zuidkwartier

DECEMBER 1983

T I J D I N G 1983-3

Volgorde der artikelen:	Pag.
* Doelstelling van de Heemkundige Kring "Het Zuidkwartier".	3
* Samenstelling bestuur	4
* Redactie Tijding	5
* Putte in oude wegen	8
* Kruiswoordraadsel Ossendrecht	11
* Goed gemutst	12
* Van Horen zeggen	25
* Gilden	27
* Spreekwoorden, Spreuken en Gezegden	33
* De bezige bijenwereld	38
* De Godzalige huiszegen	49
* De Garnaal	53
* Garnot	57
* Een helse koopman, rijk en machtig	60
* Herinnering aan de 1e Brabantse dag	62

*****
 Nadruk of overname van "Tijding" 1983-3 of ge-
 deelten daarvan, in welke vorm dan ook, is
 zonder schriftelijke toestemming van het be-
 stuur en schrijvers der artikelen verboden.

Het Zuidkwartier aanvaardt geen verantwoor-
 ding aangaande de stijl en juistheid der ar-
 tikelen, doch laat deze geheel voor rekening
 van de ondertekenaars.
 *****

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING

"HET ZUIDKWARTIER"

Opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische- en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsenv valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1983 opgeven d.m.v. storting van de jaarkontributie ad. f. 25,- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14.05.21.437, gironummer van de bank: 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: Mej. Bastiaanse, sekretaressen interne zaken.

Antwerpsestraatweg 47, Putte (N.Br.) tel. 01645-2794
(Na 18.00 u.)

SAMENSTELLING BESTUUR

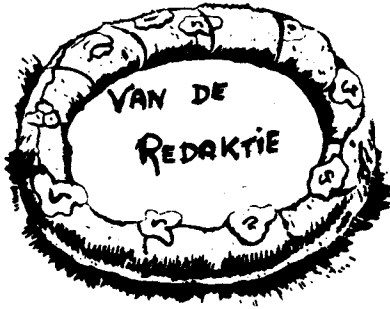
<u>Dhr. A. J. Pijnen,</u> Huybergseweg 51, 4631 GD HOOGERHEIDE	Voorzitter	tel. 01646-2895
<u>Dhr. L. F. v. d. Bergh,</u> Aviolandalaan 29, 4631 RP HOOGERHEIDE	Vice Voorzitter	tel. 01646-3339
<u>Mej. M. Bastiaanse,</u> Antwerpsestraat 47, 4645 BB PUTTE	Secretaresse int. zaken	tel. 01645-2794
<u>Dhr. G. C. J. Roovers,</u> Huygenstraat 35, 4631 GK HOOGERHEIDE	Extern secr.	tel. 01646-3657
<u>Dhr. A. Mattheussens,</u> Aanwas 27, 4641 JE OSSENDRECHT	Penningmeester	tel. 01647-2662
<u>Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees,</u> Aanwas 47, 4641 JG OSSENDRECHT	Redactie	
<u>Mevr. C. Bolders-van Dooren,</u> Vogelenzang 3, 4641 JK OSSENDRECHT		tel. 01647-3572
<u>Dhr. J. van Loon,</u> Koninging Wilhelminastraat 22, 4641 GS OSSENDRECHT		tel. 01647-2782
<u>Dhr. M. J. A. Schoutens,</u> Kam. Onnesstraat 46 4631 GT HOOGERHEIDE		tel. 01646-3693

LOSSE NUMMERS "TIJDING"

LOSSE NUMMERS VAN TIJDING ZIJN VERKRIJGBAAR VOOR DE PRIJS VAN f. 6,-- BIJ DE SECRETARESSE INTERNE ZAKEN:

MEJ. M. BASTIAANSE, ANTWERPSESTRAAT 47, 4645 BB PUTTE.

OOK NIEUWE LEDEN KUNNEN ZICH OP DIT ADRES OPGEVEN.

Nog even en we schrijven weer 1984 en zal 1983 definitief tot het verleden behoren.

Dat we bij de Heemkundige Kring dit jaar niet stil hebben gezeten blijkt wel uit het overzicht van de activiteiten. Wij organiseerden diverse (bijna maandelijkse) lezingen, bijeenkomsten, voordrachten, sprekers, de voor- en najaarswandelingen, bergen bestuurlijke zaken achter de schermen, de 1e Brabantse Dag en niet te vergeten: het Brabantse Huisje te Hoogerheide.

De medewerking en steun van particulieren en de Gemeenten uit de regio hebben er toe bijgedragen dat met de werkzaamheden hiervan kon worden begonnen.

Van het totale plan is op dit moment ongeveer 40% verwezenlijkt en er wordt hard aan gewerkt om in het voorjaar van 1984 het totale project te kunnen openen.

Iedereen die, op welke wijze dan ook, reeds hun "Steentje" hebben bijgedragen hieraan, danken wij oprecht voor deze steun. Zonder uw inzet en/of financiële hulp was het niet mogelijk geweest de diverse plannen hiervoor te realiseren.

Dat wij nog geld kunnen gebruiken voor het Brabantse Huisje spreekt voor zich. Uw vrijwillige bijdrage kunt u nog steeds storten op bankrekening nr. 1107397 t.n.v. Penningmeester Heemkundige Kring het Zuidkwartier te Ossendrecht onder vermelding van "Aktie Steentje Bij".

Het zal de regelmatige lezers van onze Tijding opvallen, dat in deze uitgave de artikelen van Dhr. A.J. Pijnen ontbreken. Zeer ernstige ziekte van hem en zijn vrouw (die per jaar veel werk verzet aan de wel zeer uitgebreide "hobby" van haar man waren er debet aan dat hij plotseling bijna alle activiteiten moest staken.

Wij wensen hun beide sterkte en een zo volledig mogelijk herstel in de naaste toekomst toe!

In 1984 is het 40 jaar geleden dat wij in het Zuiden onze vrijheid herkregen na vijf jaar bezetting.

Wie kan ons over dit feit gegevens en informatie verschaffen. Dus in het bijzonder over de laatste oorlogsdagen en de bevrijding van Putte, Huijbergen, Ossendrecht, Woensdrecht en Hoogerheide. Alle informatie is welkom zoals foto's, bonkaarten, vergunningen, gegevens uit archieven van verenigingen, verzet, buurtschappen, enz. enz..

Uw reactie verwachten wij graag op onze redactie.

Alle gegevens zullen met de nodige zorg behandeld, verzameld, uitgewerkt en geretourneerd worden.

Omdat volgend jaar ook de R.K. parochie van Ossendrecht 150 jaar bestaat wordt ook hiervan informatie gevraagd.

Rest ons nog namens alle medewerkers van de Heemkundige Kring het Zuidkwartier een welgemeend, vredig Kerstfeest toe te wensen.

Wij hopen dat 1984 voor u een goed jaar zal mogen worden waarin goede gezondheid, vrede, wederzijds respect en goede verstandhouding belangrijk is.

Prettige Kerstdagen en voorspoedig nieuwjaar!

Anja de Greef-Verhees.

Uw reacties en nieuwe copij graag inleveren vóór 27 januari 1984 bij:

Redactie "de Tijding"

Anja de Greef-Verhees,
Aanwas 47,
4641 JG Ossendrecht.

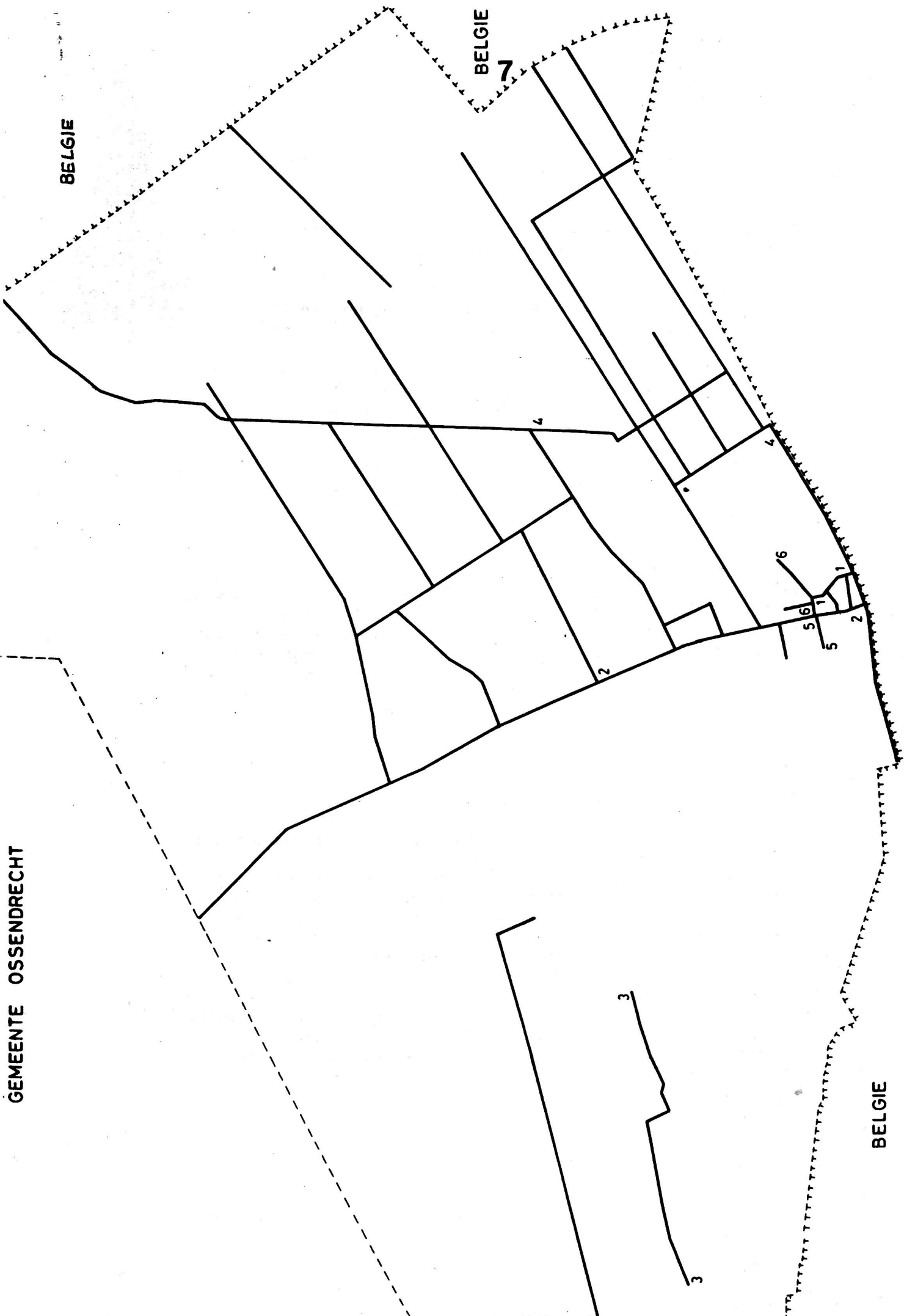

GEMEENTE OSSENDRECHT

BELGIE

BELGIE

BELGIE

PUTTE IN OUDE WEGEN

Bij het verklaren van de namen van de wegen in Putte hebben wij gebruik gemaakt van de volgende kaarten:

1. de hedendaagse kaart van Putte
2. de kaart, behorende bij de wegenlegger van 1878
3. de kaart van 1782 van H. Adan afgedrukt in het Moretusbosboek van SBB
4. de kaart van 1771 van H. Adan ook uit het Moretusboek
5. de kaart behorende bij het cysregister van 1760
6. de kaart van J.B. Adan uit het Gem.Arch. van B.o.Z. uit de 18e eeuw.

Ter verduidelijking is een kaartje van de wegen in Putte bijgevoegd; de cijfers duiden de besproken wegen aan.

De Achterstraat.

No. 1 op het kaartje, loopt van de Breesstraat naar de Grensstraat. Op de kaart bij de wegenlegger van 1878 staat hij met name genoemd. Ook op de kaart van 1782 van H. Adan is de Achterstraat al getekend, maar er staat geen naam bij. De straat loopt op een afstand van de Antwerpsestraat (de hoofdstraat) achter langs de huizen en vroeger ook achter langs de kerk, die stond ongeveer op de plaats waar nu Albert Heijn is. Op de kaart van 1782 staat deze kerk getekend. "Achter-langs-lopen" verklaart de naam.

De Antwerpsestraat

No. 2 op het kaartje, loopt van de kruising met de Koppelstraat tot aan de grens met België. Op de kaart van 1760 staat hij al heel breed getekend met aan weerszijden huizen, in totaal negen. Ook op de kaart van 1771 staat nog maar een handje vol huisjes getekend. We mogen veronderstellen dat er in die periode niet meer bebouwing was en dat de Antwerpsestraat (die op de kaart van 1771 gedeeltelijk "Puttse straate" genoemd wordt) het begin heeft gevormd van het tegenwoordige grensdorp. Op de kaart van 1878 is sprake van "Putsche Straate", er staan dan al vele huizen aan getekend. De naam is natuurlijk duidelijk: de straat vormt een verbinding met Antwerpen. Na W.O. II heeft het plan bestaan deze straat Eisenhouwerstraat te noemen, maar de oude benaming is uiteindelijk gehandhaafd gebleven.

De Armendreef

No. 3 op het kaartje, loopt ten Zuiden van de Koude Heide ongeveer evenwijdig aan de Zoekweg of Kerkstraat. De bospaden die hem in Westen en Oosten begrenzen hebben geen naam. De weg zelf is eigenlijk ook een berijdbaar bospad (zand).

Op de hedendaagse kaart en de kaart van 1878 staat hij met name genoemd; op de oudere kaarten is hij niet te zien; wel is in die omgeving een waterloop getekend, mogelijk is daar langs een pad geweest.

Als, net als wij bij Ossendrecht veronderstelden, dit Armen een omzetting van Amer (waterloop) zou zijn, zou dit de naam verklaren. Een tweede mogelijkheid is dat de grond ter plaatse eigendom was of is van de kerkelijke armen. Voor deze laatste opvatting pleit het feit dat op de kaart van 1760 het gebied reeds in kleine genummerde percelen verdeeld is, het was kennelijk niet het eigendom van een grootgrondbe-zitter.

De Bosweg

No. 4 op het kaartje, loopt van de Grensstraat met een haakse hoek naar de kruising Oude Postbaan-Postbaan. Op de kaart van 1878 wordt hij genoemd "*weg van Putte naar Roosendaal*", want samen met de Oude Postbaan vormde hij de meest rechtstreekse route door bos en veld naar Roosendaal.

Het noordelijk gedeelte tot aan de Belg. grens bij de Kalmt-houtse heide heet nu "*Weg van Roosendaal naar Putte*",

het is maar hoe je het bekijkt. Reeds op de kaart van 1782 staat deze route vermeld als Postbaan van Roosendaal naar Willemstad, het is dus kennelijk een hoofdverbinding geweest, Op de "*Nieuwe kaart van de Baronie van Breda en t' Markgraafschap van Bergen op Zoom*" (uitgegeven te Amsterdam bij Isaak Firion, 1739) is deze route, recht naar het noorden, door de bossen, getekend. Ook op de kaart van J.B. Adan staat de weg getekend met de vermelding "*Nieuwe Postbaan*".

Hij is geasfalteerd tot even voorbij de kruising met de Hoge Bergdreef, de rest is zandweg.

Het eerste stuk in het dorp Putte, zal later Bosweg genoemd zijn omdat men daar mee het bos bereikte.

De Bradfordstraat

No. 5 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de St. Dionysiusstraat.

Op de kaart behorende bij de wegenlegger van 1878 komt de straat al voor zonder naam. In de volksmond schijnt hij "*Het pad naar de Kalverenblok*" te heten; de tegenwoordige naam is ontleend aan een aan deze straat gelegen fabriek van die naam.

Op de oudere kaarten komt hij nog niet voor.

De Breestraat

No. 6 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de Narcisstraat. Op de kaart bij de wegenlegger staat hij al met name genoemd; hij is dan veel langer en loopt met een bocht naar de Hoogeburgdreef. Zoals nu de Anjerstraat loopt.

Aan dat gedeelte stond in die tijd maar een huis.

Ook op de oudere kaarten, met name die van 1771 en die van J.B. Adan, is de straat al te zien; hij was dus al vroeg van belang.

Het eerste stuk, gerekend van de Antwerpsestraat af, gaf toegang tot de Molenstraat die naar de molen voerde. We veronderstellen dat hier wel wagens langs gegaan zijn, wat noodzakelijk maakte dat deze weg wat breder uitviel dan de meeste toen voorkomende paden, wat de naam Breestraat zou kunnen verklaren.

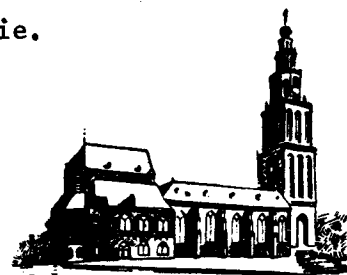
Het Etymologisch Woordenboek van Dr. J. de Vries vermeldt bree: "*is de naam in Oostelijk Nederland voor een akker op de Es*". Aangezien dit een oostelijke uitdrukking is, lijkt deze verklaring ons niet van toepassing.

Opmerkelijk is wel, dat in de plaatselijke spraak bree niet voorkomt; men zegt dan breeje.

De persoonsnaam Bree of de Bree komt of kwam in de streek wel voor, dus naamgeving naar een persoonsnaam is niet helemaal uitgesloten.

Hoogerheide, oktober 1983.

De werkgroep toponomie.

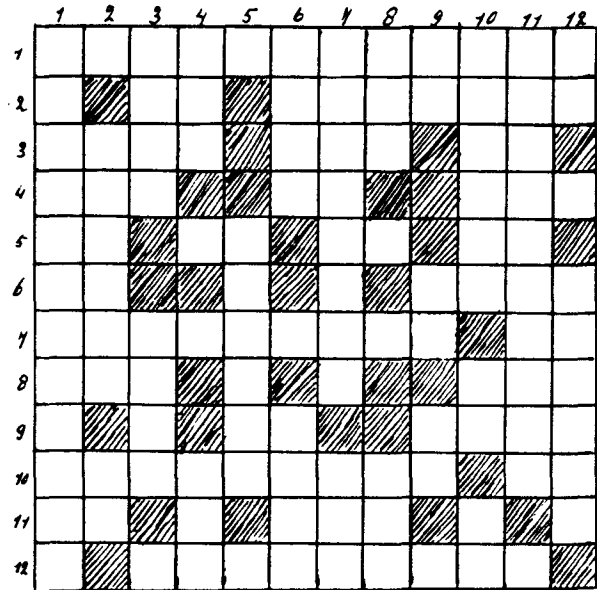

KRUISWOORDRAADSEL OSSENDRECHT

De oplossing van dit kruiswoordraadsel heeft betrekking, in veel gevallen, op woorden of onderwerpen uit Ossendrecht.

Uw oplossing kunt u sturen vóór 10 januari 1984 naar: Redactie "De Tijding", Aanwas 47, 4641 JG Ossendrecht.

De beste drie goede inzendingen ontvangen een klein prijsje. Bij meerdere goede inzendingen beslist het lot.

HORIZONTAAL:

1. Café in Ossendrecht, dat stamt uit 1831.
2. Onder andere - knecht.
3. Bloeiwijze - weinig - gewicht.
4. ... en met - onvoldoende (afk.) - stel.
5. Boom - rund - voedsel - buitenlands geld.
6. Vervoersbedrijf - insect.
7. Oude Boerderij in Ossendrecht - Egyptische god.
8. Meisjesnaam - jong dier.
9. Niet neer - ham.
10. Patrones van Ossendrechtse R.K. Kerk - meisjesnaam.
11. Oude lengtemaat - watering.
12. Polder midden in Ossendrechtse bossen.

VERTICAAL:

1. Naam van 'n bos en woonwijk.
2. Graszoden op z'n Ossendrechts - lengtemaat.
3. Ossendrechts woord voor mond - vreemd.
4. Sluis - niet open.
5. Stut.
6. Ossendrechtse vereniging - veevoer.
7. Zo werden vroeger Ossendrechtse meisjes genoemd - God.
8. Vorm van eten - mager.
9. Onbekend - pers. v.n.w. - Hogeschool
10. Ossendrechts woord voor een bepaald kinderspel - bijvoorbeeld - noot.
11. Kruispunt in Ossendrecht.
12. Bijwoord - Ligt in de buurt van de Belgische grens, maar doet ook aan moeders kookkunst denken.

GOED GEMUTST

In dit artikel wil ik Uw aandacht vragen voor onze West-Brabantse klederdracht, maar vooral wil ik hierin de "Hoofd-zaken" van onze "steeds goedgemutste" Brabantse boerinnen.

Veel hierover is er nog niet gepubliceerd. In de "Ghulden Roos" (jaarboek nr.2) van de oudheidkundige kring te Roosendaal schrijft wijlen Mej. E. van Hasselt haar bevindingen hierover. Zij inspireerde mij om verder onderzoek inzake de West-Brabantse muts te doen en ik hoop dat ik hierin enigszins geslaagd ben.

Eerst even een klein stukje historie.

Door heel de geschiedenis heeft de mens, en vooral de vrouw, het hoofd bedekt gehouden. Soms uiterst simpel, dan weer met zeer ingewikkelde hoofddekseis.

Dat daaraan de religie niet vreemd was ziet men aan de verschillende bijbelteksten die hierop zinspelen (zie b.v. I Cor. 11, 4-6 en 14): *Iedere man, die bidt of profeteert met gedekte hoofde doet zijn hoofd schande aan. Maar iedere vrouw, die blootshoofds bidt of profeteert, doet haar hoofd schande aan, want zij staat gelijk met ene, die kaalgeschoren is. Want indien de vrouw zich het hoofd niet dekt, moet zij zich ook maar het haar laten afknippen. Doch indien het een schande is voor een vrouw, als zij zich het haar laat afknippen of zich kaal laat scheren, dan moet zij zich dekken. Leert de natuur zelf U niet, dat, indien een man lang haar draagt, dit een schande voor hem is, doch dat, indien een vrouw lang haar draagt, dit een eer voor haar is? Immers, het haar is haar tot een sluier gegeven.*

In het vroegere chirstendom bestond uit hoofde van bijbelse opvattingen (de aan het Oosten ontleende gewoonte) dat eerbare vrouwen hun haartooi slechts in privé kringen mochten tonen.

Deze regel hield in dat de hoofddoeken en sluiers met haarbanden (en bij de gegoede met kroonvormen) werden vastgezet. We moeten ons echter wel bewust zijn dat bij profane hoofdbedekking zowel bij mannen als vrouwen het zelden de gewoonte was het hoofd onbedekt te houden. De man ontblootte zijn hoofd alleen tegenover zijn meerdere en bij het bidden, maar zelfs bij het slapen gaan hadden zowel vrouw als man het hoofd bedekt met een slaapmuts.

Soms waren deze gebreid of geborduurd met vaak zeer ingenieuze motieven, ook wel van kant of hiermee afgezet. Dit bedekken was vaak het gevolg van de zeer oncomfortabele levensomstandigheden waarin de gewone man en het boerengezin leefde. Koude tocht en vocht noopte tot deze (bij veel ouderen) nog bekende hoofdbedekking.

Tot in de 16e eeuw werd door de gehuwde vrouw voornamelijk de sluier, zij het in vele variaties gedragen. Het ongehuwde meisje daarintegen behoefde haar hoofd niet bedekt te houden, het loshangende haar betekende in die tijd het maagdelijke van de ongehuwde vrouw.

Verder ontstond in de 16e eeuw uit de sluier of gevouwen hoofdoek "*genaaiide*" modellen in verscheidene vormen, veelal met een inkeping in het midden, hoewel het sluiertype ook niet geheel ontbreekt. Het worden dan zogenaamde gestyleerde mutsen welke we kunnen bewonderen op schilderijen van de toenmalige schilders, o.a. bij Pieter Breughel de Oude, Albrecht Dürer, Jan Steen en anderen.

Rond de 17e eeuw zien we plotseling een heel andere stijl. De muts wordt dan een klein kapje, nauw om het hoofd gesloten, het z.g. keuveltje, koofje of kovelkje, in kant of batist, eenvoudig of zeer rijk van aanzien. Dit mutsje is wel de meest gedragen hoofdtooi van rond de 17e eeuw tot ver in de 20ste eeuw. Men gebruikte het als slaap-, morgen- of dagmutsje, in tule of ook katoen, rijkelijk versierd met kant of gepijpte strookjes (de "*drie-toerkesmuts*").

Veel afbeeldingen van de vroegere West-Brabantse muts zijn er niet; alleen op schilderijen en tekeningen van vroegere schilders kunnen wij er iets van vinden, hierop kom ik straks terug.

Vanaf de 16e eeuw tot rond 1840 is er voor West-Brabant een leegte. Van afbeeldingen weet men alleen dat de keuvel of kovel, het kapertje met de kinbanden en het strakke mutsje gedragen werden.

Vrouw de Haas met dienstmaagd (A. Dürer).

In de mutsenmode is er m.i. meer een overbrugging geweest dan een evolutie. We staan even stil bij de "*Bergse muts*" welke de beroemde schilder Albrecht Dürer vastlegde toen hij de waardin van "*de Draak*" vrouw de Haas met haar dienstmaagd in 1520 tekende. Voornoemde schilder verbleef toen voor de tweede maal in de Zuidelijke Nederlanden. Hij moet de "*Bergse muts*" zeer aantrekkelijk hebben gevonden. Niet alleen dat hij deze muts voor ons op papier vastlegde, maar hij veroorloofde zich ook om zo'n muts voor zijn echtgenote te kopen. De "*Bergse muts*" kostte hem één gulden en zeven stuivers. Dit staat te lezen in zijn dagboek welke hij er op nahield. Hij vond het een kostbaar geschenk, gezien hij voor drie paar schoenen maar zes stuivers moest betalen. Dürer was een zeer gierig man, hij spaarde echter wel klederdrachten. Hij schilderde zijn vrouw dan ook later met de gekochte Bergse hoofddoek: "*Agnes Dürer met der Nederländische Haube*".

Deze "*Bergse muts*" is een gestyleerde, dat zien wij aan de afhangende slippen, met aan de voorzijde een inkeping. Men werkte toen al met ijzerdraad (laiton) dat tot in de 20e eeuw, dus ook bij onze mutsen, gebruikt werd.

Bij Pieter Breughel "*de Cude*" ziet men op zijn schilderijen ook dergelijke gestyleerde mutsen, hij geeft echter ook koveeltjes weer. Ook bij de "*Aardappeleters*" van Vincent van Gogh, ziet men deze gestyleerde muts, zij het enigszins in andere stijl.

De eerste vorm van de West-Brabantse muts, zoals wij die kennen, ziet men in het boekje "*Parijs Anno 1842*"; de illustraties hierin zijn o.a. van de Parijse voedsters welke hun bureau hadden in de Rue Saint Appoline. De mutsen welke zij dragen hebben dan dezelfde hoge bol die men hier omstreeks 1850 afgebeeld ziet. De Parijse muts heeft dan al wel een gepijpte rand, welke men hier dan nog niet ziet, maar ze zijn zonder kant. In een tijdschrift "*Nederland*" ziet men precies zo'n muts met het onderschrift: *Vrouw uit de Baronie van Breda*", uit ± 1850.

Rond het midden van de vorige eeuw komen twee tekenaars, de heren Valentyn Bing en Braet von Ueberfeldt naar de Nederlanden en tekenen "*naar de natuur*" de klederdrachten uit geheel Nederland. Uit West-Brabant komen dan de mutsen met de hoog opstaande bol en lange zijdeflappen, een kantje en een bloemetje.

Men draagt een omslagdoek en nogal kleurige kleding. Een kruis om de hals en ook gespen op de schoenen. Het geheel heeft iets liefelijks; of hier niet een beetje gefantaseerd is, is moeilijk te achterhalen.

De foto's van rond 1850 laten een veel soberder beeld zien. Wel is er de hoge bol en de lange zijdeflappen welke ook de bewoners aan de andere zijde met Zuid West-Brabant gemeen hebben. De rijksgrens is dan immers nog maar 20 jaar oud en voorts is er nooit zo'n groot verschil in kleding geweest in beide grensstreken. Het is wel nagenoeg zeker dat "onze" mutsendracht via een zeer trage communicatie afkomstig was uit Parijs, evenals de zo zeer begeerde palm of neusdoek en de nog latere rijke kleding als pellerines en dergelijke.

In tegenstelling tot de veel rijkere provincies en ten gevolge van vele en langdurige oorlogen was Brabant arm. De bevolking leefde bijna uitsluitend van de landbouw en wat zij verbouwde was dan nog meestal voor eigen gebruik. Men kon niet alles telen op de zo schrale zandgronden.

Door deze levenswijze kon er dan ook geen sprake zijn van dure kledingstukken of veel pronk en sieraden. Men moest eenvoudig leven van wat de grond opbracht en dat was niet veel. Door dit alles moest men eenvoudig en degelijk gekleed gaan, met goed waar men jaren mee moest doen. Men kon de grond bemesten met hetgeen de potstal, welke tweemaal per jaar uitgereden werd, gaf. Men verbouwde rogge, boekweit, haver, gerst, koolzaad, spurrie en aardappelen.

Na 1900 is er dan de kunstmest en hiermee komt er een hele verandering in het leven van de Brabantse boer. Hoewel na enige aarzeling wordt het dan toch algemeen gebruikt. De arme zandgronden worden hierdoor aanmerkelijk verbeterd zodat deze voor nagenoeg iedere teelt geschikt kan worden gemaakt. Men kan suikerbieten gaan verbouwen en in de jaren 1858-1870 worden dan de eerste suikerfabrieken opgericht. Onze boerenstand vaart er wel bij, zéér wel.

Wanneer een boer het goed heeft (zo zegt men) ziet men dit direct aan zijn vrouw. Door de grotere welvaart gaat zij zich duurdere kleren aanschaffen. We krijgen dan kostbare mutsen met echte kant en steeds grotere "kronen". Verder prachtige gouden sieraden, dikke gouden horloge-kettingen, broches, bloedkralen van wel drie á vier toeren met gouden sloten, brede halskettingen van goud en niet te vergeten de z.g. klokken, kegelvormige oorbellen van goud.

De palmdoeken, 's winters dik, 's zomers van heel dunne wollen stof, komen uit Parijs en is "de grote mode" bij de gegoede boerenstand. Voor de oudere boerin zijn er prachtige met gitten bewerkte en met echt kant afgezette kapmanteltjes, pellerines, welke ook door de burgerdames worden gedragen.

De gegoede boerinnen hebben iedere maand hun "dameskrans" waar zij dan met hun prachtigste kleren, getooid met hun goud en niet te vergeten hun mooiste muts en grote kroon, bij elkaar op bezoek komen. Zij eten dan mastellen, beschuitebollen en eier-

koeken, rijkelijk besmeerd met eigengemaakte boter en bestrooid met suiker.

De kinderen uit school thuisgekomen, mogen de visite even begroeten, en staande wat gebruiken, daarna gaan zij spelen. Wanneer er bezoek is, wordt er in de zomer langs de akkers gelopen. De kinderen van de gegoede boer gaan naar kostscholen, de oudste zoon ziet men graag priester worden. De stal staat vol met het allerbeste vee. De boer vaart wel.

Welke mutsen droegen nu onze zo welvarende boerinnen in West Brabant?

In de "*Baronie*", evenals in het "*Markiezaat*" zien we naast de z.g. "*dubbele*" muts ook de "*strakke*" muts dragen, daarnaast zijn er vooral in de grensstreken nog tal van andere hoofdtooien.

DE DUBBELE MUTS

De "*dubbele*" muts was rijk en kostbaar en werd altijd evenals de andere witte mutsen gedragen over een zwart ondermutsje van Franse *nérinos* of *satinet*. Dit zwarte mutsje diende om de goede muts langer schoon te houden, en ook om de fijne kant van de bodem beter tot zijn recht te doen komen.

De bodem of bol van echte kant of van z.g. platwerk gemaakt, hing van achteren iets af. Aan deze achterkant waren lussen waaraan een schuiflint zat. Met dit schuiflint kon de muts strak om het hoofd aangehaald worden.

In Vlaanderen, waar deze mutsen ook gedragen werden, noemden men deze mutsen "*trekmuts*". Langs de gehele muts loopt een strook van echte kant, deze kant ligt in de twee geleidingen over elkaar, maar is dan heel fijn geplooid. Voor die fijne plooitjes gebruikte men een soort plooizaam koperen laddertje of plooischaar of hele kleine plooiijzer-tjes welke van te voren warm gemaakt werden, nadien reeg men met een naald en draad de plooitjes nog een paar maal door.

Dit werd door de mutsenwasters gedaan, deze dames verkochten ook de mutsen en zetten deze in elkaar. Alleen op de "*dubbele*" muts werd de "*kroon*" of "*kroezel*" gedragen. De kroon, een dikke brede rol werd (en wordt nog gemaakt) van kleine witte bloempjes, vergeet-mij-nietjes, welke tussen de tule genaaid worden, daartussen witte glazen kraaltjes welke een speciaal effect gaven aan de kroon. De glazen kraaltjes, de "*daar-druppeltjes*" worden nu vervangen door parelknopjes. Het geheel werd dan bevestigd op een stukje stijf gaas met wat *laiton* erin en dit werd weer vastgemaakt op een breed wit lint (dit voor de "*Baronie*") of blauw zijden lint voor het "*Markiezaat*".

Er waren kleine en grote kornen, al naar gelang de draagster kapitaalkrachtig was. Er was ook een soort stand in bepaalde plaatsen. Zo werd men er in Steenberg en op aangekeken wanneer men een dubbele muts met kroon droeg als het met de stand van de draagster niet overeen kwam.

In Wouw moet men wel heel fraaie kronen en mutsen gedragen hebben. Mej. van Hasselt vertelt hierover; in Wouw droeg men de muts nogal diep. Een kapelaan afkomstig uit Wouw werd overgeplaatst en benoemd tot pastoor te Oosteind, Gem. Oosterhout. Toen hij aldaar de mutsen van de boerinnen zag, liet hij hen weten dat hij de mutsen in Wouw veel mocier vond. De Oosteindse boerinnen op hun beurt lieten het er niet bij zitten en vroegen mutsenmaaksters uit Wouw over te komen. Of het hen gelukt is werd er niet bijverteld.

De Wouwse boerinnen op hun beurt vonden dat hun zusters in de klei-streek, Kruisland en Steenberg, hun mutsen veel te hoog droegen, wat hun deed zeggen: " 't lijkt wel of ze gaan vliegen".

In het kerkdorp Borgvliet droegen de boerinnen uitzonderlijke grote mutsen. De pastoor vond ze te groot en verbood de boerinnen deze mutsen te dragen op het feest van Maria-Lichtmis. Met het kaarsen halen was er ooit een muts van een van de boerinnen in brand gevlogen en dit wilde de pastoor in het vervolg voorkomen, vandaar dit verbod.

DE STRAKKE MUTS

De "*strakke*" muts was eigenlijk eenzelfde muts wat vorm betreft als hierboven beschreven. Het verschil zat voornamelijk in de rand. Deze was niet van echte kant (meestal niet) en had in de plaats van de dubbele geplooiden kanten strook een "*strakke*" strook welke langs het gezicht en tot over de oren liep en boog dan evenals de dubbele muts met een kleine ronding in de nek, waar de beide rondingen (door aan het schuiflint te trekken) bij elkaar kwamen. Men noemde dit bij beide mutsen "*het achterommeke*".

De strakke muts was vaak van geborduurde tule, het z.g. "*platwerk*"; dit is tule die zeer kunstig met de hand geborduurd werd veelal met kleine of grotere rondjes. Dit gebeurde door verschillende personen: een eerste stopte met naald en draad de hoofdlijnen. De afwerking of het vullen van de bodems gebeurde voornamelijk door "*bodemvulsters*". Veel van dit werk kwam uit het land van Beveren (België), maar ook in Brabant gebeurde zulks.

Bij zowel de "*dubbele*" als bij de "*strakke*" muts behoorden de haarblesjes. Het hoofdhaar legde men net twee platte strengetjes op het voorhoofd, zodat deze blesjes als een soort versieringetje te voorschijn kwamen.

Had men geen zwart haar dan nam men eenvoudig wat paardehaar waar men blesjes van op een band naaide en dat men onder de muts om het hoofd strikte.

Mutsen van echt kant waren duur, men gebruikte hiervoor "*meter kant*" (behalve dan voor de bodem). De mutsemaakster gaf er vorm aan. De muts zelf van kant was duurder dan de "*kroezel*".

Op de strakke muts werd in het "*Markiezaat*" ook een versiering gedragen. Het was een bandje waarop in ontelbare lusjes lichtblauwe, heel smalle lintjes, stijf naast elkaar gelegd werden, met daartussen hier en daar een klein trosje bloemen. Voor de kroon algemeen werd, droeg men hiervoor in plaats een breed wit of blauw zijden lint, vaak met ingeweven motief. Dit lint werd van voren met een platte strik op de muts gelegd en van achter met een haak en oog gesloten.

Dat ook de boeremeisjes dolgraag zo'n muts wilden getuige het volgende: In Prinsenbeek vertelde mij een boerenvrouw dat zij op haar twaalfde jaar bij een rijke boer ging dienen. Thuis had zij hele erge armoe gekend, maar nu mocht zij een deel van het geld voor zichzelf houden. Toen zij dan 16 jaar geworden was, had zij het geld voor een muts bij elkaar. Zondags daarop mocht zij 's middags een paar uur uit maar bij zo'n muts behoorden natuurlijk ook gouden sieraden, deze had zij echter niet. De boerin waar zij diende heeft toen voor een paar uur haar goud ter leen gegeven. Hier keek men dus niet naar stand.

DE SPELDEMUTS

In de grensstreken had men een apart soort muts; Ossendrecht, Hoogerheide, Woensdrecht, Huijbergen en Wouwse Plantage. In wezen was de hoofdvorm gelijk aan de "*dubbele*" muts, de zijstukken waren echter langer en bogen bij de oren iets naar voren tegen het gezicht aan. De rand langs de bol was echter altijd van echte kant en waar de voorstrook aan de bodem vast zat, was deze lijn geheel versierd met kleine roestvrije speldjes, wel een paar honderd, het gaf de muts een feestelijk iets door haar glans en schittering. Deze mutsen werden ook in de Belgische polderdorpen gedragen.

DE ROUWMUTS

De rouwmuts, wel vaak werd gedragen (men rouwde voor familie tot in de derde graad) was van batist, tule of neteldoek. Wanneer de muts van tule was, had deze de vorm van de "*strakke*" muts welke dan goed gesteven werd.

De rouwmuts van neteldoek of batist had evenwel de vorm van de met fijneplooitjes gemaakte "*dubbele*" muts, deze mutsen hadden verder geen versiering, toch werd er door de rijke boerinnen

wanneer zij halve rouw droegen ook wel een klein kroontje op de muts gezet maar dan zonder glinsterende "*dauwdruppeltjes*". Door het vele rouwdragen werden natuurlijk de mooie mutsen enigszins gespaard.

HET CORNET OF DE BELGISCHE MUTS

Ook deze mutsen werden weer in het grensgebied gedragen; Chaam, Baarle-Nassau, Rijsbergen, Zundert, Achtmaal, Alphen, Strijbeek, Galder en Wouwse Plantage.

Het cornet zelf is heel eenvoudig van vorm, eigenlijk is het een soort hoedje wat ook strak om het hoofd sluit. De bol is gemaakt van namaak kant met daarop, gelust lint. Dit lint had verschillende kleuren. Bruin voor de grootmoeder, blauw voor de moeder, groen en geel voor het ongehuwde meisje, zwart en paars voor de rouw.

Met linten wordt het cornet vastgestrikt onder de kin en ook aan de achterzijde heeft het twee afhangende linten. De rand langs het voorhoofd is van vele hard gesteven gepijpte plooitjes. Deze muts vertoont veel gelijkenis met de muts uit Gilze-Rijen. Bij deze laatste echter is de bol van wit katoenen kant gemaakt (fabriekskant "*Entre-deux*"), wordt met twee zijden linten onder de kin gestrikt, maar heeft van achter twee katoenen met een kantje afhangende stroken. Het is een soort kovelkje maar dan in fraaie vorm. Iets eenvoudiger zag men dit mutsje ook in Roosendaal dragen, dit noemde men het "*drie-toerkes mutsje*", naar de gepijpte randen aan de voorkant.

DE LOL

De "*lol*" werd ook in de grensgebieden gedragen, meer door de arme bevolking en vooral bij de arbeid, op het land. Meestal gemaakt van rode of blauwe gespikkelde katoen, gerimpeld en met een strookje aan de voorkant en een strik van hetzelfde materiaal achter.

HET STROOIEN HOEDJE OF "PERDE-POTJE"

Dit strooien hoedje had de vorm van een hoefijzer, vandaar de benaming "*përde-pôtje*". Het was gemaakt van fijn Italiaans stro. Dit hoedje werd over een klein kanten mutsje gedragen. In de jaren 1840-1860 was het "*de grote mode*" van Parijs. In 1830 kwam het in het Antwerpse, en kreeg de benaming van "*Vrijheids-hoedje*", dit naar aanleiding van de afscheiding van Nederland en België! Om het hoedje werd breed lint gedragen dat aan de achterzijde in twee lange stroken afhing. Deze hoedjes ziet men weer dragen door de dansgroep van het St. Sebastiaansgilde te Kalmthout. De tekenaars Bing en Braet legden deze hoedjes op papier vast, niet alleen in West-Brabant, maar ook in andere provincies.

De mutsen en wel de "*dubbele muts met kroon*" werd voor het eerst gedragen met de 1e H. Communie welke toen op 11 of 12-jarige leeftijd geschiedde. Ook de palm of neusdoek behoorde hierbij. Deze dracht was alleen bestemd voor de goeude boerendochters. Het goud dat erbij behoorde werd veelal gekocht bij Dierckxsens op de kade te Roosendaal.

In de polderstreek: Dinteloord, Fijnaart, Stampersgat, Klundert, Zevenbergen en Willemstad, droegen de protestantse vrouwen de neepjesmuts en de plooiemuts. In deze modellen ziet men duidelijk de invloed van het Noorden. In het gemeentehuis te Willemstad kan men deze mutsen alsmede de klederdrachten (vroeger gedragen) bewonderen. Deze klederdrachten hebben zeker betrekking op de tekeningen van de heren Bing en Braet. Ook hier is het "*pêrdepôtje*" aanwezig.

Over het algemeen kan men stellen dat de boerinnenmuts gedragen is tot 1940. Door het lamleggen van het verkeer door oorlogshandelingen kon men ook het materiaal, hetwelk immers uit het buitenland moest komen, niet meer krijgen. Vaak gaf men toen de mutsen van een overleden boerin aan diegene welke de mutsen nog droeg. Ook was het zo dat men het gemakkelijker vond om een hoed te gaan dragen. Toch zijn er nog boerinnen geweest die tot voor enkele jaren "*nun traditie*" trouw bleven. Zo werd Mej. Mijntje Gommeren uit Oud-Gastel in 1973 met haar muts en kroon gekist en begraven.

Wanneer ik als meisje van 6 jaar in de St. Antonius-kerk te Roosendaal al die witte mutsenzag, leek het mij of ik een heel stel witte kippen op een stok zag zitten. Al deze "*hoofd-zaken*" van achteren bekeken, al die "*achterommeskes*" deden mij heel oneerbiedig denken aan "*kippekantjes*". Wellicht is dit artikel mede ontstaan door de herinneringen aan dit gebeuren uit mijn jeugd!

DE PALMDOEK OF NEUZIJK

De palm of neusdoek behoorde bij de kleding van de Brabantse boerin. Deze doeken, men had ze in vele variaties, kwamen oorspronkelijk uit het Oosten, uit "*Kashmere*" en werden uit hele fijne wol geweven. De Schotse soldaten welke tegen Napoleon vochten brachten deze mee naar huis en gingen ze in eigen fabrieken vervaardigen. Ook Napoleon liet de Kashmere-doek maken in Franse fabrieken. De Schotse sjaals waren echter veel fijner van inslag en werden dus veel gevraagd. Vanuit Schotland werden deze sjaals naar Nederland geïmporteerd. Napoleon verbood de invoer daar hij met Engeland in oorlog was, maar zijn broer koning Lodewijk-Napoleon stond deze invoer ooglukkend toe; er moesten hier immers zware belastingen betaald worden. Het verhaal gaat dat de op scheiden staande keizerin Joséphine de meest gesmokkelde exemplaren in haar bezit had. Zij wilde hiermee Napoleon tarten.

Wat de verdere kleding van de Brabantse boerin betreft, deze was in het begin, zoals reeds gezegd, heel eenvoudig en degelijk. De kleuren van hun jakken en rokken waren zwart, groen en bruin, maar naargelang de beurs dikker werd, tooiden zij zich met voorname japonnen naar de laatste mode. Zwarte mérinos was in, deze stof had een zachte glans en was vervaardigd uit prachtige wol van het Australische schaap.

Verder japonnen met echt kant en bewerkt met kleine gitten kraaltjes; ook zijden stoffen werden gedragen. Alles werd gevoerd met satinet of mul, op die voering werden (men was zuinig grootgebracht) de haken en ogen voor de sluiting bevestigd. Aan de onderkant van de zoom werd het z.g. bezemband aangebracht, dit om slijtage (door het slepen over de grond) te voorkomen.

Men droeg vele rokken over elkaar, *"dik zijn was in"*. Het motto van de gegoede boer was; *"Een dikke vrouw met een grote kroon (muts) en daarbij dan nog een priesterzoon!"*. Dit was de trots van de boer.

De minder gegoede boerinnen knipten hun haren vaak tot half hun oren af. Zij verkochten dit haar aan de z.g. *"haarteuten"* dit waren rondreizende opkopers. Van deze haren werden valse vlechten gemaakt. De gegoede boerinnen deden zulks niet; de bodem (bol) van hun muts was groot genoeg om flink wat opgestoken haar te bevatten. Wel werd van het haar van overledenen vaak als aandenken een haarschilderijtje gemaakt. Soms werd van het haar van een overleden moeder een horlogeketting gemaakt met aan de uiteinden gouden sloten.

Er is vaak geschreven dat de vrouwenmode pas laat een speciale onderbroekvorm kende, niets is minder waar. In de 16e eeuw werd reeds een onderpantalon gedragen. Om de twee aan een band bevestigde losse pijpen (*"het statiegordijn"* en nog veel meer andere benamingen) is vaak smakelijk gelachen. Het zijn voor onze tijd dan ook malle produkten.

De wezen werden gekleed door de pastoors en de nonnen, vooral met de eerste H. Communie werd er op toegezien dat deze *"gèf"* gekleed waren. Hun kleren waren zwart, vaak met wit opgestikt, waar men de wezen aan kon kennen.

Na deze eerste H. Communie werd men geacht groot, dus volwassen te zijn en werden de boerenjongens en meisjes verhuurd bij een van de boeren in de omtrek, dit gebeurde meestal op 11 november. Men kreeg dan als teken dat men ingehuurd was van de boer een *"huurpenning"*.

Op bedevaart ging men ook: Scherpenheuvel, Kevelaer, Berendrecht, Lepelstraat, Zegge, Dorst (St.Marcoen), Ulecoten, St. Anna te Molenschot, Kapelberg en later naar Lourdes.

Van deze bedevaarten bracht men diverse heiligdommekes mee; vlaggetjes, stolpen, Mariabeeldjes in allerlei vormen, gewijde medailles, maar vooral ook de zo gewilde *"huiszegens"*, welke nagenoeg in iedere boerderij aanwezig was, ter bescherming van

mens en vee. Ook de z.g. rondloperkes en kistjes ventjes kwamen bij de boeren langs de deur, vooral in de schoonmaaktijd. Zij verkochten dan allerlei "*accessoires*" zoals bloemetjes, vaasjes en stolpen om de oude, vuil geworden of stukgeraakte te vervangen.

De in West-Europa zo zeer bekende afbeeldingen van de Franse schilder Millet waren zeer in trek. De "*arenlezers, het angelus, de goede herder*"; men zag ze niet alleen in de boerderijen maar ook bij de burgers in hun huizen. Dit alles is maar een summier overzicht van de interieurs van "*Toen*".

HET KANT VAN DE MUTSEN. WAAR KWAM HET VANDAAN?

WAT IS KANT?

KANT! SLECHTS EEN DRAAD, EEN BEETJE WITTE DRAAD!

In brede zin is kant een weefsel, geheel door de kantwerkster gemaakt, zonder onderstof tot bewerking, hetgeen door de maakster dus met één of meer draden en een instrumentje, hetzij met naald of klos, haakpen of breinaald gemaakt.

Kant is dus een open-gewerkt weefsel van draden, zijde, linnen of ander materiaal, met de hand gemaakt en waarvan de ondergrond en de sierlijke motieven door de maakster in de ruimte wordt uitgevoerd. Indien men van kant spreekt, wordt vooral bedoeld naald- en kloskant.

Waar haalden onze mutsenmaaksters het materiaal, dus het kant voor onze boerinnenmutsen vandaan?

Op mijn vragen hierop kreeg ik vele antwoorden, men vertelde mij wie de mutsenmaaksters destijds waren en waar zij dus het materiaal en al de andere benodigdheden voor een te maken muts bestelden. Behalve het kant, kwam ook al het andere materiaal uit het buitenland.

De batist, tule en neteldoek kwamen hoofdzakelijk uit Zwitserland. De stad Lyon (Frankrijk) leverde het prachtige zijden lint. De bloemetjes kwamen uit Tjecho-Slowakije. Het kant en soms ook de batist betrok men uit België. Eigenlijk was er dus niets "*eigens*" in onze mutsendracht.

Het kant voor onze mutsen kwam uit Lier, Turnhout en uit het Franse Lille (Rijssel). Toch werd dit kant niet allemaal ter plaatse gemaakt. Hoewel Turnhout en Lier al vanouds kantscholen bezaten, betrokken zij veel van hun kanten uit het West-Vlaamse Beveren-Waas.

Hoe ik dit te weten kwam is een verhaal apart. In augustus 1976 lagen mijn mutsen tentoongesteld in "*Galerie P.P. Rubens*" (op de hoek naast de kathedraal gelegen) te Antwerpen.

Door dit gebeuren maakte ik kennis met leraressen en leraren van de kantschool Beveren-Waas. Zij toonden veel belangstelling voor de daar aanwezige mutsen, gezien zij in mei daarop in 1977 een kanttentoonstelling organiseerden in het kasteel "Cortewalle" aldaar. Deze kanttentoonstelling was uniek. De titel van de toen uitgegeven catalogoog luidde heel toepasselijk:

KANT VOOR NEDERLAND!

Daaruit bleek dat er al jaren en jaren meterkant verkocht werd aan Nederland. Deze kant was bestemd voor nagenoeg alle mutsen-
drachten hier in het land, en werd verkocht direct vanuit maar ook via een reiziger.

Dankzij de dochter van een kantuitgever-verkoper deelde zij de reisroute van haar vader mee. Zo betrokken Axel, Sluis, Cadzand, Yerseke, Goes, Walcheren, Tholen, Katwijk, Volendam, Alkmaar en Zwolle hun kant uit Beveren-Waas. Huizen en Deventer kochten deze kant weer in Zwolle en in de provincie Drente.

De Beverse kant werd "*Hollands Kant*" genoemd omdat men niet beter wist en het in zo'n grote hoeveelheid naar Nederland ging. Doch ook onze mutsenmaaksters werkten met het Beverse kant hetwelk zij betrokken via (zoals boven al gezegd) Lille, Turnhout, en Lier. Deze wel de grootste leveranciers van de kanten voor de Brabantse muts betrokken dit materiaal rechtstreeks uit Beveren. In Brabant werd hoegenaamd geen kant gemaakt, enkele individuen kenden het kantklossen wel, maar maakte deze voor eigen behoefte.

Ook in Nederland zijn er kantscholen geweest. In Sluis werd in 1850 een kantschool geopend maar in 1871 weer gesloten. Een kantschool te Apeldoorn, geopend in 1903, werd in 1906 weer gesloten. Men heeft toen nog in Den Haag geprobeerd met Vlaamse leraressen. Deze floreerde wel maar hield slechts stand tot 1918. Sluis heeft toen nog een poging gewaagd, zij het met subsidie van de gemeente in 1910. Deze school heeft het 25 jaar volgehouden.

Nu zijn er weer vele dames die dit prachtige handwerk opnemen en het moet hun een echte voldoening geven uit één enkele draad zoiets waardevols te kunnen maken.

Teteringen, 7 augustus 1982.
A.H. van Dort - van Deursen.

Geraadpleegde werken:

- Jaarboek no. 2, "*De Ghulden Roos*" te Roosendaal - Mej. E. van Hasselt.
   "*Onze West-brabantse mutsen*" 1942.
  - Jaarboek no. 35, "*De Ghulden Roos*" - Mevr. A.H. van Dort-
   van Deursen
   "*Het dorpsleven in Oud en Nieuw Gastel rond 1900*".
  - Jaarboek no. 36, "*De Ghulden Roos*" Mevr. A.H. van Dort-
   van Deursen.
   "*De geschiedenis van het besloten hofje tot de stolpmadonna*".
  - "*Kant voor Nederland*" Catalogus, kantschool te Beveren, 1977
  - "*Acht eeuwen kostuum*" Prof. Dr. F.W.S. van Tienen.
  - "*Klederdrachten*" - Uitgeverij Contact Amsterdam.
  - "*Parijs anno 1842*" - Paul de Kock
  - "*Nachbarn*" - Albrecht Dürer in den Niederlanden
  - "*Mal en mooi in de mode*" - Jan Duyvetter.
  - "*Kant, met naald en draad en speldenklos*" - L.W. van der
   Meulen - Nulle.
  - "*De grote Encyclopedie der Mode*" - Nederlandse boekhandel te
   Antwerpen.
  - "*Liefde gaf U duizend namen*" - Karel van Deuren en Anthony
   Mertens.
- Zie ook;
- "*Brabantse mutsen uit grootmoeders tijd*". - Aug. van Breugel.

Verdere gegevens uit bandopnamen en gesprekken.

VAN HOREN ZEGGEN

Tijdens de eerste wereldoorlog waren er met de mobilisatie ook op Calfven (Ossendrecht) bij verschillende gezinnen, soldaten ingekwartierd.

Een van die soldaten wilde graag 'n centje bijverdienen. Hij maakte een spotlied op Calfven, schreef dat verschillende malen over en verkocht het aan zijn wapenbroeders. Het liedje sloeg zo aan, dat de soldaten met elkaar afspraken om bij het naderende vertrek, tijdens het afmarcheren, dit liedje luidkeels te zingen.

Nu was dit "*complot*" een van de officieren ter ore gekomen. Omdat hij er van uit ging, dat dit bij de bevolking in het verkeerde keelgat zou schieten, verbood hij het spotlied te zingen en beval de maker daarvan, zijn excuses aan te bieden bij de mensen waar hij was ingekwartierd.

De compagnie is inderdaad met stille trom vertrokken, maar het lied was ondertussen al zo ingeburgerd, dat het nog jaren daarna met veel plezier door de mensen van Calfven werd gezongen.

LIED VAN DE WAPENBROEDERS

Dat wij Calfven gaan verlaten
 Daarvan hebben wij geen spijt
 Het is er voor soldaten
 Zo een reuze eenzaamheid
 Iedereen die daar heeft gelegen
 Kent wel deze wereldstad
 Met haar mooie zandige wegen
 We hebben er nooit plezier gehad.

REFREIN:

Wij gaan Calfven verlaten

Wij zijn toch zo blij
 Met hare mooie straten
 En huizen daarbij
 Wij krijgen nu wel weer
 Den aap op onze rug
 Maar toch willen we nooit meer
 Naar Calfven terug.

's-Avonds om een uur of zeven
 Als de diensttijd was gedaan
 Jongens dan kreeg je pas 'n leven
 Dan kon je fijn de stad in gaan
 Buitenmodel kepie en de knevel
 Werd dan fijntjes in de punt gezet
 Maar in plaats van te gaan wandelen
 Ging je maar stiekum naar je bed.

(Refrein)

Wij gaan nu naar Princenhage
 Jongens wat is dat een gein
 Je hoeft natuurlijk niet te vragen
 Of het beter daar zal zijn
 Je kunt er 's-avonds na de diensttijd
 Nog eens fijntjes naar Breda
 Of je loopt er voor de gezelligheid
 De Bredase meisjes achterna.

(Refrein)

To Bolders- van Dooren
 Werkgroep Dialecten,
 Oude liederen, verhalen
 etc...

GILDEN

Een springlevend staaltje van broederschap.

"Opzij; maak ruimte, het Gilde komt er aan!" riepen de mensen al in de Middeleeuwen met onmiskenbare eerbied in hun stem.

Een tijdsbeeld?

Het tegendeel is waar. Want ook in onze dagen blijkt het allerminst een loze kreet, die dan niet meer hardop wordt uitgeroepen maar toch zéker gedacht wordt, gedacht met evenveel respect.

Kortom: het eeuwenoude gildewezen heeft kennelijk nimmer aan zeggingskracht ingeboet, wáár het ook in stand is gebleven. Niet terend op vergane glorie, maar springlevend tot en met het scala aan jaarlijks weerkerende kleurrijke evenementen. Telkens geënt op een diepgeworteld ritueel, dat vaak van vader op zoon is overgedragen. Immers, alles had en heeft een betekenis. Worden dié regels met voeten getreden dan kan er slechts sprake zijn van show. En helaas is dat laatste -hand over hand toenemende- element de enige dreiging die aan de hedendaagse gilden knaagt. Om misverstanden te voorkomen: het betreft hier geen ambachtsgilden, maar de zogeheten schuttersgilden, die ooit -met het wapen in de hand- plaats, streek of kasteel plachten te verdedigen.

Daarover gaat dit verhaal.

Hoewel rijk aan traditie, is de geschiedenis van deze gilden nogal onnaspeurlijk.

Er is in de loop der tijden veel over geschreven, dat wel. Maar deskundigen achten het ronduit een kwestie van gissen. Vandaar ook dat elke poging om op dit onderwerp te promoveren, telkens spaak loopt.

Waarschijnlijk is het woord "*gilde*" afgeleid van een oudgermaans werkwoord "*geldan*", dat zoveel wilde zeggen als "*bijdragen*" of "*betalen*".

Meer in het bijzonder in de betekenis van: "*het afstand doen van eigendom*" of "*het afgeven van goederen*".

De oudgermaanse gilden waren dan ook vermoedelijk vooral gericht op het offeren van vee aan de goden.

Het tegenwoordige woord "*gilde*" komt voor het eerst voor ten tijde van Karel de Grote (779). Ofschoon het toen al ging om groeperingen, waarvan de leden -met inachtneming van bepaalde gewoonten- in allerhande omstandigheden saamhorigheid betrachtten, werden zij bij de Concilies van Nantes (800) en Reims (852) ruwweg veroordeeld, op grond van het feit dat men zich bezondigde aan dronkenschap, twist en zelfs doodslag.

Met het opkomen van de steden en de herleving van handelsverkeer (in onze streken met name na de Guldensporenslag in 1302) rehabiliteerden de gilden zich in maatschappelijke en godsdienstige zin tot ware steunpilaren van de samenleving.

Toen een grote groep van de samenleving -de horigen of halfvrijen- volledige persoonlijke vrijheid verkreeg, vond men in het zich verenigen tot gilden een middel om zich als zodanig te kunnen handhaven.

Een bijzonder soort vormden de Schuts- of Schuttersgilden. Toen de landsheer en zijn mannen niet bij machte bleken om oproer, gewapende aanslagen en onderlinge oorlogen te bedwingen of te voorkomen, kregen die gilden opdracht om orde, vrede en veiligheid te helpen waarborgen.

Het doel was niet alleen mensen en hun goederen in en buiten de stad te beschermen, maar ook om in tijd van oorlog de vorst bij te springen en behulpzaam te zijn.

Als beloning stelden vorsten, heren of stadsbestuurs die de gilden oprichtten ofwel erkenden, daar uitgebreide voorrechten tegenover.

Een en ander werd vastgelegd in een zogenaamde *caert*.

Hier te lande

Uit de gildeboeken blijkt, dat de Sint Sebastiaan-gilden van de "*hand-ende kruisboogschutteren*" en de Sint Joris-gilden van de "*kruis- ende voetboogschutteren*" hier te lande de oudste (omstreeks 1500) schuttersgilden zijn.

Hun taak was uitsluitend om aanvallend op te treden.

Alle gilden met namen als Sint Catharina, Barbara Anthonius, Anna, Willibrordus, Het Heilig Kruis en Onze Lieve Vrouw voorōp zijn kerkelijke gilden, die in het algemeen later zijn ontstaan ter bescherming van kerk en parochie.

Hierover terzijde: als in onze lage landen het christendom wordt gepredikt en vaste voet krijgt, vormen de mensen broederschappen die het nieuwe geloof intens willen beleven.

Deze broederschappen hadden aanvankelijk hooguit een kapelletje ter beschikking, maar zij beijverden zich spoedig dat er kerkgebouwen werden geplaatst. Die kerkgebouwen lagen veelal onbeschermd. Voor de benodigde bewaking werden die broederschappen, die hadden bewezen uit het goede hout te zijn gesneden, omgevormd tot gilden. In de oudst bekende stukken wordt gesproken van broeders (ter begeleiding van processies en kerkelijke diensten) en schutters (ter gewapende bewaking van de kerk en hare eigendommen).

Vōōr de reformatie kwamen zowel schuttersgilden als kerkelijke gilden overal in Nederland voor. Nadien vaak nog alleen beneden de grote rivieren, waar zij zich meestal terugtrokken in schuurkerken.

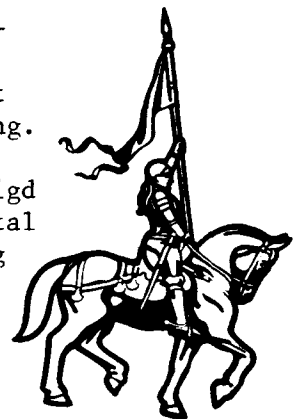
In de Franse tijd (1795-1813) waren gilden en schutterijen zelfs verboden. Hun bezittingen werden toen in beslag genomen of om dat te voorkomen - door de leden verstoopt, in afwachting van betere tijden.

Opleving

Na de inname van Den Bosch wordt bijna niets meer van de gilden gehoord, maar als alle klappen gevallen zijn doen ze weer van zich spreken.

Voor al na de laatste wereldoorlog is er een belangrijke opleving onder de gilden waarneembaar. Het zijn loyale, solide groeperingen, waarbij kennelijk het verlangen naar voren komt tot het behoudende, het ordelijke in deze eeuw van vervlakking.

In het Brabantse zijn er zo momenteel 170 groeperingen verenigd in de Noord-Brabantse Federatie van Schuttersgilden. Dit aantal is er verdeeld in zes kringen: Maasland, Kempenland, de kring Oirschot, Land van Cuyck, Peelland en de Baronie van Breda/Markizaat van Bergen op Zoom.

Bij de oprichting in 1935 telde men vijf kringen. Er werd toen bepaald dat er alle jaren een kringdag zou worden gehouden en een federatiedag, bij toerbeurt. En dat gebeurt nog.

In 1949 werd er in Vught weer voor het eerst een "*landjuweel*" georganiseerd. Een manifestatie met een mengeling van sportieve en culturele aspecten, waarbij -als van oudsher- alles er iets mooier dan gewoonlijk moest toegaan.

Deelname werd beloofd met een hoofdprijs voor het schieten, maar ook met prijzen voor het zich op z'n fraaist presenteren "*-te voet, te peerde of per schip-*".

Eerst vrede

Vroeger was het zo, dat men niet begon, voordat oude vetes waren opgelost. Daarna kende het feest een eindeloze variatie aan evenementen zoals het rennen met de vieren (Romeinse vierspan of open wagenspelen); van den eersten te gaan (hardlopen); van den kloot te werpen (klootschieten); en van het worstelen "*zonder malkander te bijten of bij de haren te trekken*". En dan niet te vergeten het toneelspel (de esbastementen) met prijzen voor de meest komische stukken en voor de kerkelijke stukken.

Het gilde heeft altijd toneel gespeeld, al vóórdat de Rederijkers ermee begonnen.

Vendelen, trommelen en standaardrijden kwamen er nog niet aan te pas. Dat was eerst het geval na de Kruistochten en het is ook tegenwoordig de meest voorkomende vorm van uiterlijk gildevertoon. Op het schieten na, dat heden ten dage meestal met het geweer gebeurt en in sommige gevallen met de handboog, maar in Best schiet men voorwaar nog met de voetboog.

Men schiet dan gemeenlijk "*op den vogel*" - op een uit 1421 daterende kaart al omschreven als gepast vermaak voor het gilde.

Koningschieten

Dit vogel- of koningschieten kent een ver verleden. De Bata-vieren schoten op een levende duif, die op een paal was bevestigd. Na de kerstening werd er door mensen geschoten op een leren bal. Maar nadat met de Kruistochten de papegaai meekwam werd dit spoedig een veel nagebootst mikpunt. De (levende) papegaai was ook toen al een kostbare vogel, die slechts aan hoven en in kloosters werd aangetroffen.

Wat ook de verlokkende of symbolische waarde van deze "*gaai van de papen*" mag zijn geweest, feit is, dat in elk geval snavel en poten herkenbaar zijn in de halfplatte, houten koningsvogel die, versierd met veelkleurige veren op de paal prijkt en die overigens voor het overige het meest weg heeft van de aloude duif. De (gekroonde) papegaai komt trouwens ook wel voor aan de koningsketen, als die niet wordt gesierd door een beeldje van de patroonheilige.

Aan het koningschieten gaat gebruikelijk een hele ceremonie vooraf. Het gilde begint met het bijwonen van een Heilige mis, waarbij men vendelend en trommelend tot vóór de communiebank gaat. Nadat de mis is afgelopen, verschillen de gewoonten per plaats. In Nuland bijvoorbeeld brengen bruidjes de vogel mee, waarmee men vaak rechtstreeks naar de (schiet)baan gaat om de vogel te plaatsen.

Heeft het gilde een standaardrijder, dan gaat het gilde drie-maal marcherend rond de boom om vervolgens geknield te bidden, dat de goede koning naar voren zal komen.

Als dat is gebeurd, dan lost een daartoe aangezochte hoogwaardigheidsbekleeder het verlossende schot "*dat den boom vrijt*" (vrij maakt). Pas daarna mogen de gildebroeders hun geluk beproeven. Vroeger allen tegelijkertijd met hand- en kruisboog, maar nu het met met geweer gaat, wordt er eerst geloot.

Als het laatste stuk van de vogel omlaag is geschoten (beslissend voor het koningschap) en de naam van die schutter is bekend, beraden de hoofdman en de deken van het gilde zich of hij een goed koning zou kunnen zijn.

Valt de beslissing negatief uit, dan wordt zonder tegenzeggens (tegenspraak) een nieuwe vogel geplaatst en afgeschoten.

Is men eenmaal tot koning uitgeroepen, dan gaan de daaropvolgende handelingen ver terug. Vroeger kwamen meisjes uit de buurt dan zijn hoed halen om die te versieren met levende veldbloemen. Tegenwoordig gebruikt men een krans. Tevens werd vroeger iemand uitgezonden om de vrouw van de nieuwe koning te halen. Was hij ongetrouwd, dan koos hij zich ter plekke een koningin.

Daarna wordt het gildevaandel aangedragen en op de grond gespreid, terwijl het vendel (symbool van 's-konings reinheid) eigenlijk nimmer de grond mag raken.

Dan wast de nieuwe koning de handen in een bekken met helder water om aldus kenbaar te maken dat hij rein is en daardoor de vaan niet kan besmeuren. Vervolgens wordt de koning versaamd onder den boom en de vendelgroep treedt naar voren om voor hem te vendelen. Een eer die verder slechts kerkelijke en wereldlijke autoriteiten ten deel valt. (Tijdens de Brabantse Dag van de H.K.-kring viel deze eer te beurt aan de burgemeesters van de gemeenten Putte, Hoogerheide, Woensdrecht en Huijbergen). Voorafgegaan door een standaardrijder die, zonder politie-escorte, zigzaggend over de weg gaat, leidt de koning dan de stoet voor de gildeoptocht door de stad, Een indrukwekkend gebeuren.

Tot zover een algemeen overzicht over de gilden. Mocht uw interesse gewekt zijn tijdens ons optreden op de Brabantse Dag of tijdens een andere gelegenheid, dan zijn wij graag bereid u meer informatie te verschaffen. Ook kunnen wij nieuwe leden een plaatsje geven in onze groep en wel voor de volgende onderwerpen:

Vendelen:

Naast de senioren groep vendelen willen wij ook een junioren groep oprichten waarin jongens v.a. 12 jaar deze oude traditie kunnen voortzetten.

Belangstellenden (ook ouderen) zijn dan ook van harte welkom op de wekelijkse repetitie op vrijdagavond in de sporthal aan de Semmelweisstraat die van 20.30 uur tot 21.30 uur duurt.

Bazuinblazen en trommen: Het is tevens de bedoeling dat het gilde komt tot de oprichting van een groep bazuinblazers. Ook de tamboer groep is aan uitbreiding toe. Jongens vanaf 12 jaar (en ook ouderen) die tot bazuinblazer of tamboer willen worden opgeleid kunnen terecht op donderdagavond van 18.30 tot 19.45 uur in Café de Arend.

Dansen:

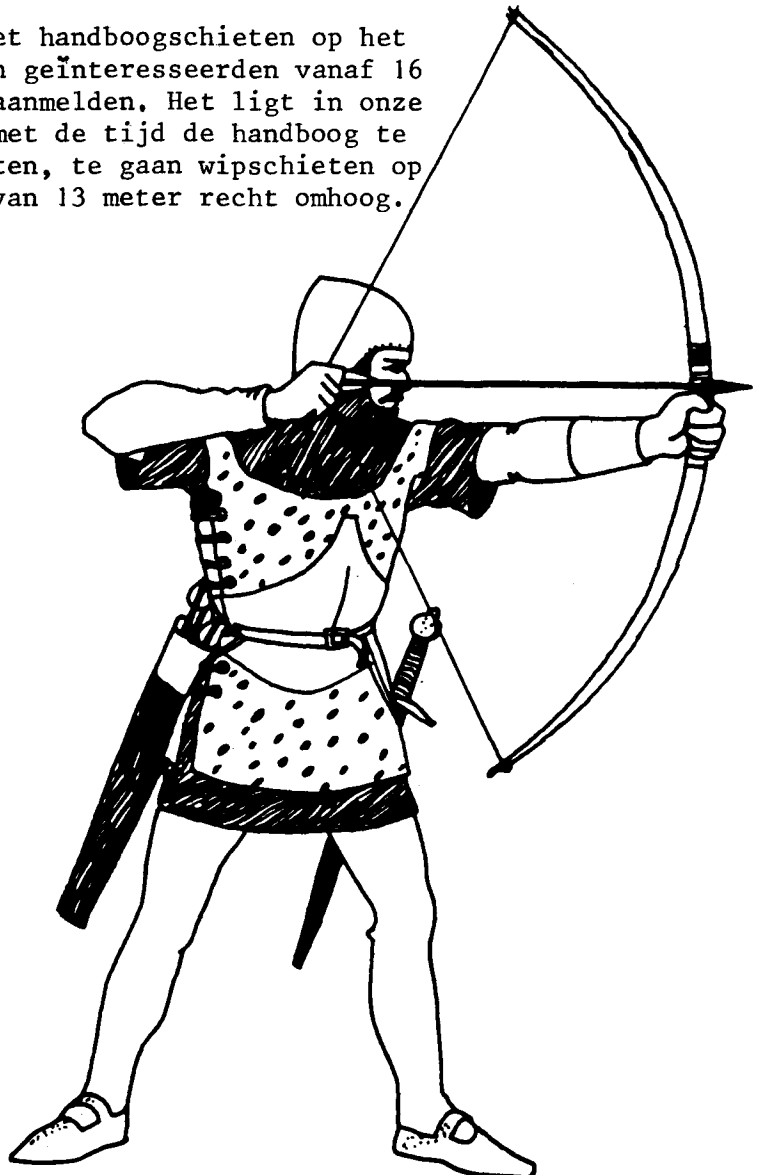
Echtparen welke interesse hebben gelieve contact op te nemen met de deken-schrijver.

Handboogschieten:

Ook voor het handboogschieten op het doel kunnen geïnteresseerden vanaf 16 jaar zich aanmelden. Het ligt in onze bedoeling met de tijd de handboog te gaan schieten, te gaan wipschieten op een staak van 13 meter recht omhoog.

Oktober 1983.

Gilde St. Sebastiaan - Hoogerheide,
Deken-schrijver B.J.A. Minnebach,
Nieuweweg 32,
4631 TG Hoogerheide
Tel.: 01646-4761.

SPREEKWOORDEN, SPREUKEN EN GEZEGDEN

In dit artikel zijn spreekwoorden, spreuken en gezegden samen-gebracht welke misschien niet allemaal direkt uit deze streek afkomstig zijn, maar wel van oudsher worden gebruikt. Waar mogelijk is getracht dit in leesbaar dialect te schrijven. Al zal dit misschien wel van dorp tot dorp verschillen, in elk geval zullen er velen van u zijn die deze uitspraken vanaf hun kinderjaren gebruiken.

Ge werkt net of ge in 't aongenome staot.

Dit zegt men tegen iemand die zo hard werkt als hij maar kan. Immers, iemand die voor een overeengekomen bedrag bepaald werk verricht, werkt waarschijnlijk harder dan iemand die in loon-dienst is.

Vaak wordt het een beetje smalend bedoelt, alsof je een uit-sloover bent.

Ge mot n'n ouwe aop gèn vlooien leren vangen.

Je moet het niet steeds beter willen weten. Ouderen geen raad of lessen geven.

Hij wit waar Abraham de mosterd haalt.

Hij weet hoe het in elkaar zit. Ook: hij is goed bij de pinken.

Dun almanak en de kraant brengen leugens in 't laand.

Je moet niet alles geloven wat er in de almanak en de krant staat. Deze uitspraak komt waarschijnlijk voort uit het feit dat de weersberichten welke er in staan niet vaak uitkwamen.

Da ligt in d'n aord van 't beesje. (beestje)

Zo is nu eenmaal zijn natuur.

Twaolf ambachten, daorthien ongelukke.

Wordt gezegd wanneer iemand telkens van beroep veranderd en het dan steeds misloopt.

Hij probeert z'n voeten onder 'n andermaons taofel te steken.

Hij probeert van een ander te profiteren. Ook: klaplopen.

't Is 'n stil durp waor 't nooit waoit.

Er is overal weleens ruzie.

't Kan beter van 'n stad dan van 'n durp.

Iemand die veel bezit, moet meer kunnen missen als iemand die weinig heeft.

Hij wil ok 'n duit in 't zakske doen.

Hij wil er ook graag het zijne van zeggen.

Hij zou n'n duit in twee klieve-
Hij zou oep 'n dubbeltje piesen.

Hij is heel zuinig, op het gierige af.

't Is of de duvel er mej speelt.

Het is onbegrijpelijk dat men tegenslag heeft, of, dat iets maar niet wil lukken.

As ge over d'n duvel spreekt dan ziede z'ne steirt.

Als je over iemand spreekt laat hij onverwachts zijn gezicht zien.

D'n duvel schèt altijd oep de grootste hoop.

Iemand die veel geld heeft krijgt er steeds meer geld bij. Het geluk is met de rijken, althans wat materiële zaken betreft.

Hij is d'n duvel te slim af.

Hij is een geslepen kerel.

Ledigheid is des duvels oorkussen.

Wie niets om handen heeft komt gemakkelijker tot kwaad.

Hij vloekt alle duvels uit d'hel.

Hij vloekt op een verschrikkelijke manier.

Meej jou heb ik ok nog un eike te pellen / appeltje te schillen.

Jou moet ik eens onderhanden nemen, of met jou wil ik nog iets bespreken.

Da's nou ut hele eieren eten.

Zō gemakkelijk is dat.

Hij kan z'n ei nie kwijt raaken.

Hij is heel ongedurig; hij kan niet op z'n stoel blijven zitten. Hij kan zich in deze situatie niet uiten.

Eigen roem stienkt.

Het is niet netjes om je eigen lof toe te bezingen.

Wie z'n eigen bewaort, bewaort gen rotte peiren.

Betekend eigenlijk: wie zich goed verzorgt, zal gezond blijven. Meestal werd het wat smalende gezegd als iemand zich b.v. bij het werk spaarde ten koste van een ander.

't End is er van verloren,

Het is heel erg, er is geen uitkomst meer. Wijze raad of hulp baat niet meer.

Hij is aon't-end van z'n latijn.

Hij kan niet meer.

Hij moes al gaaw 't gareel aondoën.

Hij moest al heel jong gaan werken.

Iemand in 't gareel houwen.

Zorgen dat iemand aan zijn werk blijft. Ook: ervoor waken dat iemand geen gekke of stomme dingen uithaalt.

Hij is nie veur één gat te vangen.

Hij is iedereen te slim af.

Hij ziet er gèn gat mjeer in.

Hij weet niet meer hoe het verder moet. Hij ziet geen uitkomst meer.

Zij he'd- 'n gat in d'r hand.

Zij geeft veel te veel geld uit. Zij kent de waarde van het geld niet.

Hij loopt z'n bjenen onder z'n gat uit.

Hij loopt zo hard als hij maar kan. Vaak wordt er ook mee bedoeld: hij is een echte uitslover voor b.v. zijn baas.

Hij nam z'n gat onder z'ne arm en was weg.

Hij trok er snel tussenuit.

Die z'n gat verbrand moet oep de blaoren zitten.

Die iets verkeerd doet moet zelf de gevolgen daarvan dragen.

Hij loopt rond mee j 'n gezicht van zeuven dagen onweer.

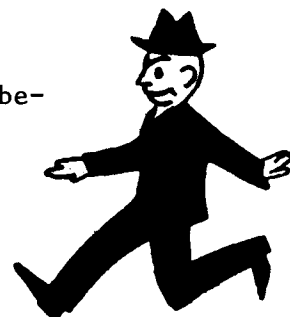
Dit zegt men van iemand die met een nors gezicht rondloopt.

Hij is nog groen achter z'n oren, of, hij is nog niet droog achter z'n oren.

Hij komt pas kijken, hij is daar nog te jong voor.

Ge moet oew eigen nie uitkleeje veur da ge gaot slaopen.

Je moet niet al je geld en bezittingen voortijdig uitdelen. Slapen heeft hier ook de betekenis van doodgaan.

Uit grootvaoders boske halen.

Bij een ander hout uit het bos halen zonder toestemming van de eigenaar.

Iets onrechtmatig toeëigenen.

Hij zit meeij pienen. Ook: hij zit meeij nesten.

Hij heeft veel streken.

't Mot al veul warm zijn veur hij 't laot liggen.

Hij pakt wat hij pakken kan.

D'r komt niks uit z'n handen.

Hij kan geen werk verzetten.

As ge tegen de kerk of ut gemeenteuïs piest droogt da slecht oep.

Hier wordt je lang op aangekeken; daar heb je lange tijd na-deel van.

Die vroeg komme brenge d're stukkezak nie meeij.

Dit werd gezegd als het in de vroege ochtend regende. Men bedoelde daarmee, als het vroeg regent blijft het niet de hele morgen regenen.

Waarschijnlijk is het gezegde op de volgende wijze ontstaan: vroeger, tijdens de erwtenpluk waren er vroege plukkers die, als het nog maar net licht was al op het veld zaten. Ze plukten enkele uren en gingen dan terug naar huis. Daarom was het ook niet nodig dat ze hun "stukkezak" (lunch-pakket) meebrachten.

Hoe laoter in de aovond hoe schoonder volk.

Hiermee werden en worden nog steeds bezoekers, die tijdens de avond onverwacht binnen komen vallen, vriendelijk begroet.

Wat de eigenlijke betekenis is van dit gezegde, nog het ontstaan hiervan, heb ik niet kunnen achterhalen.

Wel opperde iemand het idee, dat men dit is gaan zeggen omdat de duisternis bedriegelijk is; dat men dus, bij het zwakke schijnsel van het lamplicht mooier leek dan men in werkelijkheid was.

Er zijn mjeer koeien die Blaor weten.

Er zijn er meerdere die zo kunnen heten.

Of: er zijn er meer die dat kunnen of hebben.

Schone liekes (liedjes) duren nie lang.

Het geluk is niet lang vast te houden.

Ik zing gen twee liekes veur ene cent,

Ik blijf het niet steeds zeggen (herhalen).

Lieve koekskes worre hier nie gebakken.

Hier wordt niet gevraagd of je liever wat anders zou willen hebben of doen.

Ge zijt ne goei lanteire (lantaarn) mar ge geeft weinig licht.

Dit zegt men tegen iemand die in het licht staat en de ander het licht beneemt, Jouw advies is van weinig waarde.

't-Is hier 'n leven as 'n oordeel.

Het is hier een hels kabaal.

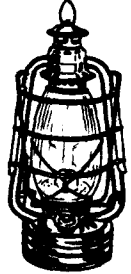
Waarschijnlijk afkomstig vanuit de Bijbel. Jezus zegt n.l. over het laatste oordeel: "Hij zal zijn engelen uitzenden met bazuinen van groot geluid".

Hij kan liegen dat ie zwart ziet.

Hij is een grove leugenaar.

Hij komt mee; z'n sikkkel na de oogst.

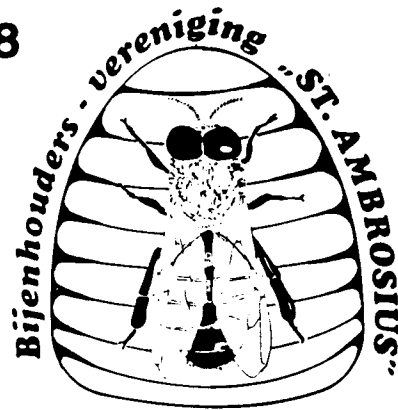
Hij komt te laat; hij komt als er niets meer te doen valt en het werk gedaan is.

September 1983

To Bolders-van Dooren,
Werkgroep Oude verhalen,
dialecten etc.

OSSENDRECHT - WOENSCHRECHT

1928

1978

DE BEZIGE BIJENWERELD

Het moet de oudere lezers en lezeressen ongetwijfeld opvallen dat er de laatste jaren meer artikelen over bijen gepubliceerd worden dan vroeger. Ook via radio en t.v. hoort en ziet men toch wel vaker de belangen van deze nijvere diertjes en hun beschermers. Dat die artikeltjes en uitzendingen veel aan uw oog en oor voorbij gegaan zijn, lijdt geen twijfel.

Men kan ook niet alles bijhouden in deze jachtige tijd. Toch zullen we moeten ervaren, dat niet alles veranderd en dat we bij heel veel dingen toch even moeten stilstaan.

Laten we dan ook uw aandacht vragen over het bestaan der bijen, de bijenhouder of imker en hetgeen zij samen tot stand brengen.

Heel de mensheid en heel de natuur zijn gebaat met dit mooie samenspel. Laten we gewoon de dingen op een rijtje zetten en in eenvoudige, doch duidelijke tekst trachten dit aan u over te brengen.

Het gaat er niet om van u allemaal imkers te maken, a.u.b. niet; het gaat echter om uw begrip, uw sympathie, hoe en wat er in de bijenwereld omgaat en hoe onmisbaar ze zijn.

Sommigen onder u hebben zeker een of ander verhaal over bijen gehoord of gelezen. Er zijn veel boeken over geschreven, zéér oude boeken zelfs.

Bijenculturen zijn eeuwen oud, praktisch over heel de wereld waren ze en zijn ze nog heel belangrijk.

Natuurlijk zijn er betere, moderne methoden tot het houden van bijen gevonden. Maar dat zijn meer de technische aspecten van het vak!

Laten we beginnen met de samenstelling van een bijenvolk: een kolonie van het insectensoort *Apis Mellifica*.

Een bijenstaat is samengesteld uit: één Koningin, enkele honderden Darren (mannetjesbijen) en tienduizenden Werkbijen.

Alleen de koningin, of ook wel "moer" genoemd, is qua aantal gebonden, n.l. slechts één in een bijenvolk. Darren zijn in ruime mate aanwezig en wel in de maanden mei t/m augustus. Deze dikkerds zijn er alleen voor het bevruchten van een jonge koningin, en dan is meteen hun taak afgedaan. De werkbijen, veruit het grootst in aantal, variërend van tienduizend tot wel zestig- á zeventigduizend, hebben allen een taak te vervullen. Geen van deze drie typen van het bijenvolk kan gemist worden om het voortbestaan te verzekeren.

De taak van de koningin is de voornaamste: zij alleen legt eitjes en zorgt dus voor het nageslacht.

Ze begint hiermee reeds ongeveer twee weken na de bevruchting door een of meer darren.

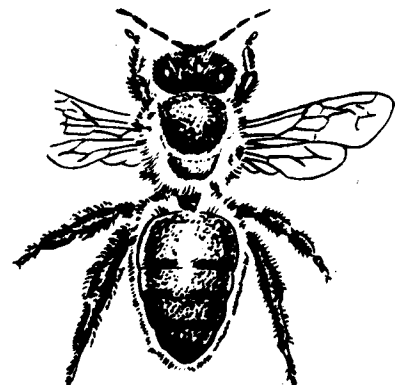
Tot september/oktober legt ze praktisch onafgebroken door om dan in het vroege voorjaar haar werk te hervatten, haar legcapaciteit opvoerend tot 2000 per etmaal in de maanden mei en juni.

Het zwermen

Als de bijenkoningin haar topdagen beleefd, mei-juni, wordt de kast of korf goed gevuld: raten met eitjes, larfjes, popstadia, en raten met voedselopslag, stuifmeel en honing. De darren worden actief en vliegen af en aan, niet op zoek naar voedsel want dat wordt bijgebracht door de werkbijen, maar kijken of er een liefvallig jong koninginnetje te bespeuren valt.

Welnu, de zwerm drift is er en de speciale doppen, waaruit straks de jonge koninginnen geboren worden, zijn door de werkbijen opgetrokken. Op een mooie zonnige dag, zo tussen 11.00 en 15.00 uur kan er plotseling een geweldige activiteit aan het vlieggat ontstaan.

Wat is het geval? Binnen enkele dagen zal een jonge moer geboren worden en hiervoor zal de oude plaats moeten maken. Dit is geen troonsafstand, maar zij geeft de woning aan haar dochter over. Tevoren hebben reeds enkele verkenners een plekje gezocht waar de zwerm voorlopig zal neerstrijken, zodat de oude koningin met een groot aantal volgelingen mee naar buiten stormt om zich in die richting te begeven, welke door aanwijzing van enkele bijen is gepland. De zwerm, in aantal variërend van 10.000 tot 25.000 bijen, zal zich afgescheiden van het achtergebleven hoofdvolk, tot een nieuwe kolonie vestigen. In wilde staat zou dit zijn: een holle boom, een oud gebouw, een slootkant, enz. Praktisch geen bijenvolk zal zich in deze toestand handhaven. Het komt om van honger, kou en ellende, zodat een opvang van zo'n volk zeer gewenst is. De imker zal gaarne die zwerm scheppen om er een goede huisvesting en verzorging aan te geven en het voor de hongerdood te behoeden.

Inderdaad, na een paar dagen hoort men in de oude woning een tutend geluid, dat van de jonge koningin, die zich aankondigt als de nieuwe meesteres van het volk en gelijktijdig waarschuwt zij haar nog ongebornen zusters, dat zij de baas is.

Doch deze laatsten geven haar ten antwoord, door een dof kwakend geluid, dat zij moet zorgen dat ze weg komt, want anders wordt er slag geleverd en zal de sterkste zich heerseres mogen noemen. Dan kiest de eerstgenoemde de wijste partij en verlaat ook de ouderlijke woning met een geringer aantal volgelingen dan haar moeder.

Zo kan dit proces zich enige malen herhalen, want er kondigen zich steeds weer jonge moeren aan en ten leste zou de zaak maar triest worden in de kast, want zodra de eerste (oude) koningin er uit is, is ook de bevolkingsaanwas klaar.

U begrijpt natuurlijk wel waarom?

De werkbijen gaan nu resoluut een eind maken aan al die zwermneigingen van de jonge moeren en doden en verwijderen alle op een na nog in aantocht zijnde borelingen. Die ene zal dan na enige dagen haar bruidsvlucht maken en terugkeren om zodoende het volk, háár volk, van de ondergang te redden.

Koningin-dar-werkbij

Zoals eerder gezegd: de koningin is het voornaamste individu in een bijenvolk. Van eitje tot volwassene duurt normaal 16 dagen. Het is de kortste ontwikkelingsperiode van de drie "*geslachten*". De koningin of moer is volmaakt vrouwelijk, d.w.z. zij alleen legt eitjes waaruit alle drie de typen bijen ontstaan. Enkele dagen nadat zij haar koningin-dop (cocon) verlaat, vliegt ze uit om haar bruidsvlucht te maken. Dit gebeurt alleen bij goede weersomstandigheden, want het is een uiterst belangrijke gebeurtenis tot het welzijn van heel het volk.

Terug van het contact met een of meerdere darren, landt zij op de vliegplank en wordt opgewacht door een aantal werkbijen die haar ontdoen van de geslachtsdelen van de dar en leiden haar dan als volwaardig vorstin de woning binnen. Binnen enkele weken zal ze aanvangen met het leggen van de eitjes.

Dat is haar voornaamste taak en ze blijft dit doen tot in het najaar om na enige maanden rust weer in februari met leggen te beginnen.

De koningin legt tweeërlei eitjes: die waaruit de darren voortkomen (onbevruichte), en die waaruit werkbijen en/of koninginnen

geboren worden (bevruchte eitjes).

Of uit een bevrucht eitje een werkbij of een koningin geboren gaat worden, ligt aan de willekeur van de bijen zelf, die middels een speciale voedselsamenstelling zorgen dat het een jonge koningin wordt.

Ook de nodige ruimte, (een koningin is langer), wordt hiervoor aangepast.

De koningin heeft het er maar druk mee, maar ze wordt goed verzorgd. Een hele hofhouding staat haar ter beschikking en deze bevinden zich steeds als een krans om haar heen. De jonge bijtjes, die hiermee belast zijn, voeden haar en begeleiden haar steeds naar het werkterrein: de schoongepoetste raten midden in de bijenwoning, welke zij moet beleggen.

Een bijenkoningin kan wel vijf á zes jaar oud worden en komt al die tijd praktisch niet buiten. Alleen voor haar bruidsvlucht en eventueel voor een zwermtocht.

Om de leeftijd van een koningin te onthouden, wordt ze van een merkteken voorzien. De angel, die een bijenkoningin ook bezit, wordt alleen tegen haar soortgenoten gebruikt, als het er op aan komt wie de baas wordt; een van de twee moet het altijd met de dood bekopen.

Een dar wordt de 24e dag geboren, nadat de koningin een onbevrucht eitje in de daarvoor bestemde cel heeft gedeponereerd. Door de lichaamsomvang worden speciale cellen voor darren gebouwd. Eenmaal is de dar geboren, of hij is volledig aan de zorgvuldigheid van zijn zusters, de werkbijen, overgeleverd.

De dar zoekt of bereid zelf geen voedsel, maar wordt door de jonge werksters de pap in de mond gegeven.

De dar is plomp, een dikke kop, een dik lijf en vliegend maakt hij een bromvliegachtig gezoem. Het is echter een goedzak want een dar steekt niet; in zijn uitrusting ontbreekt dan ook de angel. Vanaf mei tot augustus begeeft hij zich bij goed weer naar zijn werkterrein: de darrenverzamelplaats.

Volgens waarnemingen komen darrenverzamelplaatsen dikwijls voor op vrij grote afstand van de bijenkasten. Wonderlijk ook, dat deze jaarlijks op dezelfde plaatsen te vinden zijn. Aangetrokken door een sterke geur verspreidende jonge koningin, stuiven tal van begerige darren op hun geliefde af. Een of enkele van hen zullen het geluk hebben haar het hof te maken.

Echter, de liefde is van korte duur, want na de geslachtsdaad

stort de dar ter aarde neer om dodelijk verminkt achter te blijven. De doodsoorzaak zagen we al omschreven na de aankomst van de jonge koningin op de vliegplank.

Na de zwermperioden, zo in augustus, wacht deze goedige, vreetlustigen dikzakken, nog een grotere ramp. Ze worden als afgedaan beschouwd, zijn niet meer welkom in de gemeenschap, worden niet meer gevoed en sterven dus de hongerdood en wee hem, die zich toch naar binnen waagt; hij wordt hardhandig naar buiten gewerkt, desnoods met een angelsteek in zijn body. De z.g.n. "*darrenslacht*" hoort nu eenmaal in het leefpatroon van het bijenvolk.

De werkbij

Haar naamaanduiding kan je dik onderstrepen.

De intensiviteit van werken begint gelijk al na de geboorte. De normale ontwikkeling van ei tot volwassene duurt 21 dagen. Dit is: drie dagen eitje; zes dagen larve en 12 dagen popstadium. Dan knaagt ze met de kaken het dekseltje van binnenuit van haar cocon open, en goed en wel er uit gekropen begint ze als eerste taak met het schoonmaken van haar eigen cel. Ze wordt gevoed door iets oudere bijen, waarna ze op haar beurt deze taak overneemt en voeding verzorgt voor de weer pasgeboren en de oudere larven net voor de verpoping. Een mengsel van honing en stuifmeel is het menu. Weer na enige dagen beginnen de voedersapklieren te werken en nu kunnen ze een brij maken voor de uit het ei gekomen larfjes.

Na de 12e dag houdt dit weer op en nu komen de wasklieren in werking. Uiterst kleine wasdeeltjes komen als bouwsteentjes uit het bijelichaam tevoorschijn en worden gebezigd voor ratenbouw, dekseltjes ter afsluiting van de cellen, reparatie van beschadigingen, enz.

Tot ongeveer de 18e dag doet zij aan deze werking mee, daarna wachten haar allerlei klussen als overnemen en opbergen van binnengebrachte nectar, welke zij indampen en omzetten tot honing. Het stuifmeel dat binnenkomt, drukken ze met hun kopjes stevig aan in de cellen.

Ook wachtdiensten aan het vlieggatbehoren nu tot hun taak. Het inmiddels ongeveer drie weken oude bijtje heeft het er binnenshuis op zitten en ze gaat nu deelnemen met het aanhalen van voedsel.

Drachtbronnen worden door oudere zusters aangewezen en al spoedig vliegt ze af en aan door weer en wind. Al naar de omstandigheden, zal ze drie weken aan deze haaldrift meedoen. Dan sterft het zes weken oude werkbijtje, uitgeput onderweg van of naar het werkgebied, een heldhaftige dood.

Werkbijen, geboren in maart tot augustus, worden zes weken oud en we noemen ze zomerbijen. In augustus en later geboren zullen overwinteren en hebben zodoende een veel langere levensduur. Zij boffen.....? Wel, ze leven dan langer als hun hardzwoegende zusters in de zomer, maar hun levenspatroon lijkt erg somber.

De overblijvers hebben tot taak de temperatuur in korf of kast op peil te houden in de wintermaanden. Dit kost naar gelang het koud is inspanning, en energie betekent verbruik van voedsel. Is er voldoende eten en ligt het binnen bereik?

Dit zijn factoren die de imker en de bijen samen moeten regelen. Hoe kouder en hoe kompakter de bijen in een tros zitten, de voedselvoorziening moet door kunnen blijven gaan, want voedsel geeft energie en dan komt er warmte vrij.

Is de voedselbron ver van de tros verwijderd, dan zullen de bijen, belast met de toevoer, de afstand niet kunnen overbruggen en komen om van de kou.

Het hele volk kan hierdoor ten gronde gaan, ondanks dat er genoeg eten is.

Wel, u zult zich misschien afvragen, die winterbijen eten maar en blijven lang binnen (beneden 10 graden komen ze praktisch niet buiten), dat zal me wel een troep zijn daar in die bijenwoning. Maar de endeldarm van een bij is heel rekbaar en zo kan ze haar ontlasting dagen, zelfs weken ophouden.

Maar.....op een aangename, zonnige winterdag, kan het voor u, geachte huisvrouw, wel eens onaangename gevolgen hebben. De bijen stuiven dan n.l. met drommen naar buiten en ontdoen zich massaal van hun "*volle luiert*" en wee als de schone was hangt te drogen. Niet dat ze het expres doen, maar door de massa zal er toch wel wat op uw schone lakens gemikt worden. Een goede afspraak met u en de imker zal veel onheil kunnen voorkomen. Zo ziet u, bijen houden is boeiend, en het vereist toch wel aandacht, inzicht en alles moet met de nodige akkuratesses en in rust geschieden.

Er is nog ontzettend veel over te vertellen en er zijn nog vele geheimen, die zelfs bij ervaren imkers leergierigheid opwekken. De imker, welke uitsluitend bijen houdt voor het doel waarvoor deze diertjes van nut zijn, zal vaak een goed mens zijn, en die kunnen we nog wel gebruiken. Jammer dat zo weinig jongeren de ambitie hebben om bijen te houden. In de moderne leefwijze past schijnbaar deze oude bezigheid niet meer. Ook gebrek aan kennis, (vroeger was er altijd wel een imker in je directe omgeving), en de zonnige rust, weinig plaatsingsmogelijkheden en....de angst voor een steekje; dat alles werkt remmend voor deze hobby. Hopelijk kunnen we daar gezamenlijk iets aan gaan doen om de imkerij weer tot bloei te brengen.

Wat doen de bijen nu allemaal?

Zoals ieder levend wezen, wil ook de bij zich handhaven; dus zich tot het voortbestaan inzetten. Dat doen ze, normaal door te eten, zich te vermenigvuldigen en steeds weer nieuwe kolonies te vormen. Er zijn allerlei omstandigheden welke een rol spelen tot dit voortbestaan.

Bijen halen voedsel uit bloemen: de nectar en het stuifmeel. De nectar wordt in de voorraadcellen gedeponereerd, en wordt door indampen en fermenteren tot honing verwerkt. Zijn de cellen gevuld, dan worden deze verzegeld en is de honing tegen bederf gevrijwaard. Dit opgeslagen voedsel dient voor tijden, dat er niets of weinig te halen is. Ook het stuifmeel van de bloem wordt bewaard en gebruiken de bijen, samen met honing vermengd, als voer voor de jonge bijtjes.

Is er voldoende voedsel en het volk gezond, dan is er meestal niets aan de hand. Maar er zijn kapers op de kust, die ook wel honing lusten. De grootste honingdief is wel de mens, maar die zorgt dan weer voor een alternatief, suiker. De bijen nemen, dit, goed- of kwaadschiks, maar het is bekend dat ze er van kunnen leven en er geen nadelen van ondervinden. Dus de bij is onze honingleverancier, de enige echte.

Maar ze doen nog meer. Door hun bloemenbezoek doen de bijen onbewust mee aan de bestuiving van de planten.

En wat hier uniek en zeer voornaam is: de bij is bloemvast, d.w.z. ze bevliegt in de bloeiperiode steeds van/naar dezelfde planten/bloemen en er komt dus alleen stuifmeel op de stampers van dezelfde bloemensoort. Er komt dus geen stuifmeel op andere soorten bloemen. Daarom zijn bijen uiterst geschikt voor de bevruchting.

Een hommelt b.v. vliegt van de ene willekeurige bloem naar de andere. Bijen die appelbloesem bezoeken, zullen niet op een andere bloemensoort aantreffen; zolang op een bepaalde soort gehaald wordt kijken ze de andere niet aan.

Het gebeurt wel, dat van één volk diverse bijen naar b.v. appelbloesem vliegen en er een andere groep is die er de onderstaande paardebloemen bezoekt.

Conclusie: de fruitteiler zorgt er wel voor dat de voornaamste bloemen bestoven worden, die van de appel, en maait daarom tijdig het ondergewas met paardebloemen af. Zo ziet ge een voorbeeld van samenspel.

Gewassen in een afgesloten ruimte, o.a. kas-aardbeien moeten bestuiving hebben. Welnu, de imker plaatst op verzoek van de tuinder bijenvolken in de kassen en zo helpt de een de ander.

Fruitbedrijven, kaskultures, zaadvelden, wildflora e.d., voor dit alles zijn bijen de aangewezen bestuivers. De imker kan ze op bestelling brengen waar ze nodig zijn. Een goede verstandhouding onderling is hier een eerste vereiste. Denk alleen al aan nodige en soms onnodige bespuitingen die voor het leven der bijtjes funest kunnen zijn.

Verder leveren de bijen ons was. Een produkt dat voor veel doeleinden geschikt: kaarsen, boenwas, cosmetica, enz..Propolis is een harsachtige stof, (door de bijen gebruikt om hun woning van binnen goed dicht te kitten), levert stoffen voor geneeskrachtige produkten.

Koninginnebrij, Gelée Royale, is vooral bij sportmensen geliefd: een puur natuurlijk middel om hun prestaties op te peppen!

Bijen steken! Ja, maar wist u dat het bijengif ook weer zijn nuttige uitwerking heeft bij de mens, Doch....de honing is toch het aangenaamst!!!

Bijenhoudersvereniging "St. Ambrosius".

Sint Ambrosius is de schutspatroon van de bijenhouders en.... van de brouwers! De goedheilig man heeft waarschijnlijk van alle twee hun produkten wel flink genoten. Maar als de imker een glaasje bier gedronken heeft, moet hij toch beter maar niet naar zijn bijtjes gaan kijken, want de diertjes appreciëren geen geur van alcohol.

St. Ambrosius, Bisschop, Belijder en Kerkleraar, gestorven in 397 na Christus, heeft in ieder geval bij de imkers een goede naam, hoewel de bij er geen steek minder om geeft. Op 7 december herdenken we zijn sterfdag en tevens ook die van onze overledenen van onze vereniging.

Onze vereniging bestaat ruim 50 jaar en telt bijna 60 leden uit de regio Ossendrecht en Woensdrecht en enkele omliggende gemeenten.

Als afdeling zijn wij aangesloten bij de Bond van Bijenhouders van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond te Tilburg. Zowel "Tilburg" als onze afdeling hebben reglementen, waaraan we ons hebben te houden.

Ieder jaar komen de afdelingsbesturen bij elkaar om aktuele punten en toekomstplannen aan elkaar voor te leggen en te bespreken. Dat dit, in deze tijd van milieu-bewust-zijn tot op hoog niveau doorgekaart wordt spreekt voor zich.

Er zijn veel belangen mee gebaat: bestuiving van fruitbomen, bessen, zaadwinning, denk aan kas-teelten als aardbeien, augurken enz., zonder dewelke geen andere bevruchting mogelijk is. En dan de gezonde produkten, die de bijen de mens bezorgen.

En wat de imker zelf betreft: een boeiender hobby is niet denkbaar. Het brengt je rust als je je met de bijen bezig houdt; men waant zich in een andere wereld als men de op orde en netheid gestelde bijen bezig ziet.

Dat alles beoogt de imker, en daarom is hij of zij verenigd in een club, waar zich alleen maar gezellige en milieu-vriendelijke mensen in thuis voelen.

Dat de Bijenhoudersvereniging aktiveert, blijkt wel uit de diverse samenkomsten, exkursies, uitwisseling van gedachten en ideeën, deelname aan bijenmarkten, imkersdagen, bezoek kulturele centra. Dit jaar o.a. op 24-9-83 hebben we met veel plezier deelgenomen aan de Brabantse Dag van de Heemkundige Kring het Zuidkwartier welke georganiseerd was op de Volksabdij O.L. Vrouw ter Duinen.

Ook de aloude ambachten als korfvlechten, wassmelten, kaarsenmaken enz., zijn voor onze leden geen onbekende zaken. Een en ander stimuleert ook weer tot het organiseren van kursussen in bijenhouden, korfvlechten, en....zo maar gezellig samen-zijn behoort bij het verenigingsleven.

Het bezit van een Gemeenschappelijke Bijenhal heft voor sommigen de problemen op dat zij in de gelegenheid gesteld worden bijen te houden als er thuis geen plaats voor is.

Dat voor een gezonde instandhouding van een vereniging een geldelijk offertje gevraagd wordt, het periodiek "vakblad" moet ook betaald worden, spreekt voor zich.

Maar de genoegens die hier tegenover staan, en met een beetje geluk ook wat rendement aan honing, is het lid zijn het geld dubbel en dwars waard. Van diverse zijde wordt onze vereniging veel sympathie betuigd: o.a. donaties, steun van gemeente en vak-organisaties, veiling en bedrijfsleven. Dit alles zal de zekerheid van door blijven gaan in de hand werken.

Honing

Reeds lang voor onze jaartelling was honing niet alleen een geliefde lekkernij, maar had ook een hoge handelswaarde, omdat het praktisch het enige zoete produkt was, wat de mens in die tijd bemachtigen kon. Het was een machtig ruil- en betaalmiddel. Suiker werd pas later ontdekt en voordien was honing hêt zoet-middel bij uitstek.

Ook de verzachtende, geneeskrachtige werking van honing kende men reeds. Honing is goed houdbaar, mits ze goed gewonnen is. Verzegelde raat uit de kast of korf verzekerd ons van goede honing en daar deze hoogstens 20% water bevat, is bederf zo goed als uitgesloten.

In de oudheid was naast melk, honing een der waardevolste levensbehoefte. Het in de bijbel aangeduide Beloofde Land, "*het land van melk en honing*", illustreerde hiermede, dat de voornaamste levensmiddelen overvloedig aanwezig waren.

Evenals dat goede wijn geen krans behoeft, zo is het ook met honing. Goede honing komt van goede imkers, die het edele bijenprodukt verzamelen als het goed "*rijp*" is, d.w.z. de door de bijen vergaarde honing in de raten is verzegeld!

Dit komt hierop neer: de honing is voldoende ingedikt, gefermenteerd, en dan is ze praktisch onbeperkt houdbaar.

De meeste in Nederland gewonnen honingsoorten zijn die van: het fruit, koolzaad, klaver, linde, heide en gemengde bloemen en in sommige streken nog boekweithoning. De imker bezoekt met zijn bijen een bepaald "*drachtgebied*" en dan kan men hiervan de soort honing verwachten.

Bijen die steeds een vaste standplaats hebben, zullen allerhande bloemen bezoeken en die verzameling heet dan bloemenhoning.

Al met al, de kwaliteit is doorslaggevend en smaken verschillen van mond tot mond.

Goede honing is gezond en is direkt opneembaar in het bloed en kan dus ieder deel van de dag gekonsumeerd worden.

Maar denk er aan....nooit honing in de koelkast zetten!

En ook niet verwarmen boven de 50° want dan verliest het zijn waarde! Dus wel b.v. handwarme melk, thee etc. maar nooit koken!

Honing kristalliseert (versuikert), de ene soort eerder, de ander blijft langer vloeibaar. Men kan dikke honing vloeibaar maken door ze matig te verwarmen (max. 50°) in een pannetje water.

Honing is duur? Welnee,....hoe komt u daar nu bij?

Van honing dik worden.....en het is slecht voor je gebit?

Weer een ontkennend antwoord! Honing is voor ieder mens goed!

Zeker ook voor mensen met b.v. een zwakke maag en het is.....hartversterkend!

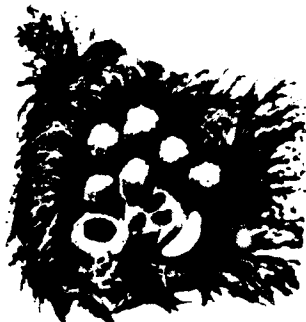
Neem gewoon een tarwe- of roggeboterham dun besmeerd met roomboter en daar een laagje HONING op!!!

Veel beter dan al die kunstmatige vermagerende liflafjes die ze tegenwoordig proberen aan te smeren. Waardeer de zuivere, echte natuurprodukten en u zult er wel bij varen!

Imkeren

Het imkeren is een zinvolle, aktieve vrijetijdsbesteding. Doordat de meeste gewassen voor hun vruchtzetting bestuiving door bijen nodig hebben, zijn bijen voor Land- en Tuinbouw onmisbaar.

Zonder bijen geen vruchten! Of deze bijen gehouden worden door amateurs doet er niet toe. Daarom, bijenhouden niet alleen door agrariërs maar ook door: jeugdige personen, intellectuelen, ambtenaren, knutselaars, bejaarden en natuurliefhebbers.

Dus voor bijna iedereen is bijhouden een nuttige, zinvolle en gezonde vrijetijdsbesteding. Om met bijhouden te beginnen hoeft de investering niet hoog te zijn.

Bijenvolken kunt u kopen bij imkers en goede tweedehands bijenkasten zijn hier en daar nog wel voordelig te krijgen.

Voorlichting wordt gegeven via het Maandblad "*Bijenteelt*", door de Rijksbijenteeltvoorlichtingsdienst, via kursussen, lezingen en films. Onderzoek wordt verricht door de Proefbijenstand "*Ambrosiushoeve*" te Hilvarenbeek.

Bij plaatsing op drachtplanten brengt een bijenvolk per jaar 10 tot 25 kg. (of meer) honing op.

Honing is goed voor uw gezondheid dus imkeren is een hobby die zichzelf betaalt. De geheimen van een bijenvolk kunnen u worden onthuld door een: imker, bijenteeltleraar en het lezen van bijenboeken.

Het bijenvak kunt u leren door het volgen van een cursus bijenteelt voor beginners: 4 uur theorie, 30 uren praktijk en de kosten hiervan bedragen ± f 30,-.

Wij hopen dat u door middel van dit artikel een inzicht hebt gekregen in de wonderbaarlijke wereld van de bijen, al is dit artikel verre van compleet.

Uw aanvulling of vragen op dit artikel zullen dan ook graag door onze vereniging worden beantwoordt.

Wat wij beoogd hebben is enkel u een inzicht te geven in een wereld die steeds weer boeit!

November 1983

B.G.M. Adriaansen
Bijenhouders-vereniging
St. Ambrosius
Ossendrecht-Woensdrecht
Anno 1928.

Secretariaat:
Burg. Voetenstraat 1
Ossendrecht
Tel. 01647-2399.

DE GODZALIGE HUISZEGEN

Uit mijn kinderjaren herinner ik mij steeds de huiszegen welke bij de meeste gezinnen aan de binnenkant van de deur van de leg- of hangkast hing. Mij zijn steeds bijgebleven de mooie, felle kleuren in o.a. rood, blauw, groen en goudgeel en ik kon er niet genoeg van krijgen ze steeds opnieuw te bewonderen.

De bij dit artikel afgebeelde huiszegen is afkomstig uit Scherpenheuvel maar er bestonden ook huiszegens van o.a. Hoogstraten (Processie van het heilig Bloed) en waarschijnlijk ook uit andere bedevaartplaatsen. Jammer genoeg heb ik tot op dit ogenblik geen andere kunnen vinden.

Tijdens een onweer ging men met wijwater en palmtakje het huis al zegende en sprenkelende rond terwijl men het gebed uitsprak dat onder het kruis gedrukt staat: *"onder Uwe bescherming staat dit huis"* enz.

In de Grote W.P. staat over huiszegen(ing): een zeer oud gebruik in de Rooms-Katholieke Kerk, bestaande uit het afsmecken van Gods zegen over een huis. Dit geschiedt door het uitspreken van bepaalde gebeden.

Het is waarschijnlijk door de monniken gangbaar geworden onder de christenen.

In sommige kloosters bestaat de gewoonte de huiszegen op iedere zondag of op bepaalde zondagen van het kerkelijk jaar te verrichten. In sommige streken (bv. Italië) heeft jaarlijks rond Pasen een zegening van de partikuliere huizen plaats.

Ook is mij verteld dat er huiszegens waren waarop het laatste evangelie van de H. Johannes stond: *"In den beginne was het Woord"*.

De Nederlandse tekst bij de afbeeldingen is als volgt:

GEBED TOT DE H. MOEDER GODS.

O. H. Maagd en Moeder Gods Maria, mijne lieve Moeder! Ik stel mij onder uwe bescherming, ik werp mij in den schoot uwer barmhartigheid. Wees mijne toevlucht in den nood, nu en bijzonder in het uur mijner dood. Amen.

DE GODSZALIGE HUISZEGEN.

O goddelijke Heer Jesus Christus, God des hemels en der aarde, Koning van Nazareth, Davids Zoon! ontferm U over dit huis, in hetwelk wij U reeds lang aanroepen en gebeden hebben. O gekruiste Heer Jesus-Christus! Wij bidde U, bewaar dit huisvolk.

O H. Kruis, waar Jesus aan gestorven is, geef dit huis den zegen Gods, en zegen de menschen, die er binnen zijn. De zegen des Allerhoogsten, van God den Vader, God den Zoon en God den H. Geest, heiligedit huis, en al wat daar binnen en buiten is; menschen en vee, alle eten, spijs en drank, en wat daar dakdruppelen ontvangt, dat zij gebenedijd en gezegend!

De allerheiligste Naam Jezus, zegene alle menschen die in dit huis uit en ingaan! Dat de vier H. Evangelisten dit huis bevestigen en bekrachtigen, opdat nooit eenig ongeluk daar in kome, of geene besmettelijke krankheden van pestilentie koortsen of booze ziekten, die de menschen en vee beschadigen kunnen; de vrede van Jesus-Christus zij met dit huis, de kracht Gods werke met de menschen in dit huis; dat de H. Drievuldigheid, God de Vader, God de Zoon en God de H. Geest, van dit huis de behoeder gewaardige te zijn; de Aartsengel Michaël met zijn gezelschap gelieven van dit huis wachters te zijn, opdat alle tooverij en duivelsch gespuis daar niets vermogen.

De twaalf H.H. Apostelen willen dit huis beschermen en bewaren, opdat alle zaken in dit huis ten beste worden aangewend.

Dat het H. Kruis van Jesus-Christus zij het dak van dit huis - de nagels van Jesus-Christus, de huisgrendels en de sloten aan de deuren - de doornen kroon van Jesus-Christus, het schild van dit huis! Alzoo moet dit huis gezegend zijn met het H. Woord Gods.

O Heer Jesus van Nazareth! Ontferm U onzer, en behoed dit huis voor vuur, hagel, onweders, winden en waterfloeden; bewaar ook onze landen van oorlog, dure tijden en andere rampen!

O H. Maagd Maria, hemelsche Koningin! bid uw lief kind Jesus voor ons, arme zondaars, opdat wij rein worden van alle zonden.

O gij, doorluchtige H. drie Koningen, Gaspar, Melchior en Balthasar! helpt deze H. Schaar voor ons bidden.

Onze Vader.

Wees gegroet.

Onder uwe bescherming staat dit huis,

Jesus, Maria, Joseph.

Die U zoeken aan het kruis,

Jesus, Maria, Joseph.

Behoedt dit huis voor pest en brand,

Jesus, Maria, Joseph.

Voor tooverij, onheil en schand,

Jesus, Maria, Joseph.

Geeft ons uw zegen t'allen tijd,

Jesus, Maria, Joseph.

En hierna de zaligheid.

Jesus, Maria, Joseph.

Steek uit uw rijke, milde hand,

En zegen ons, Maria.

Behoed ons in genade stand

Bid God voor ons, Maria.

GEBED

O Heer Jesus Christus! uw dierbaar bloed, uw lijden, kruis, nagen en bittere dood, uwe lans, geeseling, tranen en wonden, moeten mijne arme ziel in haren uitersten nood troosten, als ik den bitteren dood zal sterven.

Amen.

To Bolders-van Dooren,
Werkgroep Oude Verhalen,
dialecten enz.

MIRAKULEUS BEELD VAN O.-L.-V. TE SCHERPENHEUVEL.

IMAGE MIRACULEUSE DE N.-D. A MONTAIGU.

GEBED TOT DE H. MOEDER GODS.

O H. Maagd en Moeder Gods Maria, mijne lieve Moeder! ik stel mij onder uwe bescherming, ik werp mij in den schoot uwer barmhertigheid. Wees mijne toevlucht in den nood, nu en bijzonder in het uur mijner dood. Amen.

Alle rechten voorbehouden.

PRIERE A LA SAINTE VIERGE.

O sainte Vierge, Mère de Dieu! je mets en vous toute mon espérance et ma consolation, toutes mes angoisses et mes misères, afin que par votre très sainte protection, toutes mes actions soient à besoin dirigées selon votre volonté et celle de votre Fils. Ainsi soit il.

Turnhout. - BREPOELS EN DIERCKX ZONN.

N° 1 Tous droits réservés.

DE GODZALIGE HUISZEGEN.

Van den zoeten Naam Jesus en zijne Heiligen.

O goodelijke Heer Jesus-Christus, God des hemels en der aarde, Koning van Nazareth, Davidszoon!

Ontferm U over dit huis, in hetwelk wij U reeds lang aanroepen en gebeden hebben. O gekruiste Heer Jesus-Christus! wij bidden U, bewaar dit huisvolk.

O H. Kruis, waar Jesus aan gestorven is, geef dit huis den zegen Gods, en zegen de menschen, die er binnen zijn. De zegen des Allerhoogsten, van God den Vader, God den Zoon en God den H. Geest, heilige dit huis, en al wat daar binnen en buiten is; menschen en vee, alle eten, spijs en drank, en wat daar dakdruppelen ontvangt, dat zij gebenedijd en gezegend! De allerheiligste Naam Jesus zegene alle menschen die in dit huis uit en ingaan! Dat de vier H. Evangelisten dit huis bevestigen en bekrachtigen, opdat nooit eenig ongeluk daar in kome, of geene besmettelijke krankheden van pestilentie koortsen of booze ziekten, die de menschen en vee beschadigen kunnen: de vrede van Jesus-Christus zij met dit huis, de kracht Gods werke niet de menschen in dit huis; dat de H. Drievuldigheid, God de Vader, God de Zoon en God de H. Geest, van dit huis de behoeder gewaardige te zijn; de Aartsengel Michaël met zijn gezelschap gelieven van dit huis wachters te zijn, opdat alle tooverijen en duivelsch gespuis daar niets vermogen. De twaalf H. Apostelen willen dit huis beschermen en bewaren, opdat alle zaken in dit huis beste worden aangewend.

O H. Kruis van Jesus-Christus, zij het dak van dit huis — de nagels van Jesus-Christus, de huisgrendels en de sloten aan de deuren — de doornen kroon van Jesus-Christus, het schild van dit huis! Alzo moet dit huis gezegend zijn met het H. Woord Gods. O Heer Jesus van Nazareth! Ontferm U onzen gehoor dit huis voor vuur, hagel, onweders, winden en waterfloeden, bewaar ook onze landen van oorlog, durg tijden en andere rampen! O H. Maagd Maria, hemelsche Koningin! bid uw lief kind Jesus voor ons, arme zondaars, opdat wij rein worden van alle zonden. O g. doorluchtige H. drie Koningen, Gaspar, Melchior en Balthazar! helpt de ze H. Schaar voor ons bidden.

Onze Vader.
Wees gegruet.

LA BÉNÉDICTION DU MÉNAGE.

O Seigneur Jésus-Christ, Dieu, tout-puissant duciel et de la terre, Roi de Nazareth, Fils de David, ayez pitié de cette maison, dans

laquelle nous vous invoquons et prions depuis longtemps. O vous, Seigneur Jésus crucifié! nous vous prions, protégez ce ménage. O vous, sainte Croix, sur laquelle Jésus est mort! donnez à cette maison la bénédiction de Dieu, sanctifiez les personnes qui l'habitent! Que la bénédiction du tout-puissant, la surveillance du Père, du Fils et du Saint-Esprit, sanctifient cette maison, et tout ce qui y habite, hommes et animaux, toute nourriture et boisson; que tout ce qui est arrosé par le toit, soit sanctifié et béni! Que le très saint Nom de Jésus sanctifie tous ceux qui entrent et sortent de cette maison! Que les quatre saints Évangélistes fortifient et affermissent cette maison contre tout malheur, maladies contagieuses ou fièvres pestilentielles, qui pourraient faire tort aux hommes et aux animaux; la paix de Jésus-Christ soit dans cette maison; la force de Jésus-Christ travaille avec les hommes dans cette maison; que la sainte Trinité, Dieu le Père, Dieu le Fils et Dieu le Saint-Esprit daigne en être le protecteur; que le saint Archange Michel avec sa compagnie, soient les gardiens de cette maison, afin de la préserver de toute sorcellerie et de l'esprit malin.

Que les douze saints Apôtres daignent protéger et conserver cette maison, pour que tout s'y fasse au mieux! Que la sainte Croix de Jésus-Christ soit le toit de cette maison; que les douze saints Apôtres soient les serrures; et la couronne d'épines l'enseigne. Ainsi cette maison doit être sanctifiée par la parole de Dieu. O Seigneur Jésus de Nazareth! ayez pitié de nous, et préservez cette maison de l'incendie, de la grêle, de l'orage et de l'inondation, préservez-nous aussi de la guerre, de la famine et de tout autre mal! O sainte Vierge Marie, Reine du ciel! priez votre cher Fils, qu'il ait pitié de nous, pauvres pécheurs, pour que nous soyons purifiés de tout péché. O vous illustres Rois, Gaspar, Melchior et Balthazar! priez avec cette sainte multitude pour nous.

Pater. Ave.

Onder uwe bescherming staat dit huis, Jesus Maria Joseph.
De U. z. ken aan het kruis, Jesus Maria Joseph.
Bewoed dit huis voor pest en brand, Jesus Maria Joseph.
Voor tooverg, onheil en schand, Jesus Maria Joseph.
Geef ons uw zegen Liden L. J. Jesus Maria Joseph.
En hertig le Liden L. J. Jesus Maria Joseph.
Steek uit uw rug, mijn kind, En zegen ons, Maria.
Bewoed ons, gemete stand, B. G. G. voor ons, Maria.

A votre sainte garde ce toit est confié, Jesus Marie Joseph.
Qui sur la sainte Croix nous avez rachetés, Jesus Marie Joseph.
Preservez la maison de peste et d'incendie, Jesus Marie Joseph.
De toute sorcellerie, de mal et d'infamie, Jesus Marie Joseph.
Donnez-nous en ce temps vos bienfaits paternels, Jesus Marie Joseph.
Et après cette vie le saint ciel, Jesus Marie Joseph.
Ouvrez sur nous vos mains riches et charitables, Bénéissez nous, Marie.
Conservez-nous, mon Dieu, vos grâces ineffables, Priez Dieu pour nous, Marie. Ainsi soit-il.

GEBED. O Heer Jesus Christus! uw dierbaar bloed, uw lijden, kruis, nagelen en bittere dood, uwe lans, geeseling, tranen en wonden, moeten mijne arme ziel in baren uitersten nood troosten, als ik den bitteren dood zal sterven. Amen.

PRIÈRE. O Seigneur Jésus-Christ! votre précieux sang, votre passion, votre croix, vos clous et votre pénible mort, votre lance, votre flagellation, vos larmes et vos plaies, doivent consoler ma pauvre âme à l'heure de la mort. Ainsi soit-il.

DE GARNAAL

Dit kleine zeediertje heeft steeds in de belangstelling van onze poldermensen gestaan, vooral van de bewoners der dorpen langs de Schelde, Zandvliet, Berendrecht en Lillo.

Een aantal mensen vonden met dit diertje een bestaansmiddel, hetzij door de vangst per boot, of met het schepnet langs de Scheldeboord, hetzij met de verkoop door de leurders, die met hun koopwaar op de fiets tot zeer ver in de provincie rondreden. In het poldermuseum (Lillo-Fort) is er nog heel wat te zien dat met de garnalenvangst iets te maken heeft.

De enige vissersboot, die in onze streek nog aan het werk is, heeft zijn ligplaats in het haventje van Lillo. Telkens als hij van de vangst terugkeert, en zijn vracht lost, geniet hij van de belangstelling der talrijke bezoekers van Lillo-fort. Vroeger kon men de garnaal voor de deur vangen, en niet alleen de garnaal, maar ook de krabben vonden wij langs de Scheldeboord (denk maar aan het krabbenvangen dat vroeger zo populair was te Lillo en aan de Kruisschanssluis).

Nu moet de garnalvisser met zijn schuit, vooral wegens de vervuiling van de Schelde, steeds verder stroomafwaarts varen, en is tegenwoordig reeds verplicht tot op de hoogte van Terneuzen te gaan om nog iets te vangen.

Van de totale Belgische garnalenvangst, die jaarlijks wel om en bij de 1.500.000 kg. ligt, wordt slechts een klein gedeelte in de Schelde en zijn monding gevangen.

Het meeste komt uit de Noordzee, vooral van de ondiepe wateren langs de kust en rond de zandbanken. Hiervan nemen de vissers van Zeebrugge dan nog $\frac{3}{4}$ voor hun rekening.

Dit is echter niet genoeg om onze landgenoten aan hun portie garnaal te helpen, want om ieder zijn gading te geven moeten wij nog wel 3.500.000 kg. invoeren (gepelde, niet-gepelde en ingeblikte). Het grootste deel hiervan komt uit Nederland.

Wij willen in deze bijdrage wat meer vertellen over dit smakelijk klein diertje, dat tegenwoordig reeds een vrij dure lekkernij geworden is. Wij zullen beginnen met een biologische benadering van ons onderwerp en daarna ook de vangst en verder behandeling eventjes belichten.

Onze bekende Noordzee-garnaal, met zijn latijnse naam "*Crangon vulgaris*", is slechts een der ongeveer 2000 garnalsoorten die op onze aardbol voorkomen, en die bijna allen door de mens graag worden gegeten.

In het grote leger der 1.100.000 diersoorten die tot nu toe gekend en beschreven zijn, heeft ook hij zijn plaatsje gekregen. In de grote systematische indeling van het dierenrijk vinden wij

hem bij de ongewervelde stam der Arthropoda of geleedpotigen, klas der schaaldieren, onderklas der hogere schaaldieren.

De garnaal is verwant met de kreeften, krabben en pissebedden. Zoals deze aanverwante schaaldieren heeft hij ook een huidpantser of uitwendig geraamte (de gewervelde dieren, en ook de mens hebben een inwendig geraamte.)

Als we het diertje eens nader gaan bekijken bemerken we een vrij groot kop-borststuk met twee facet-ogen, een paar lange sprieten en een paar korte sprieten; daarachter een lichaam dat uit segmenten bestaat, en dan nog een waaiervormige staart. Aan de onderkant bemerken we vooraan drie paar kaakpoten die gebruikt worden om bij het eten de grote prooien vast te houden en naar de mond te brengen; ook nog vijf paar looppoten die allen aan het kop-borststuk zijn bevestigd. Het eerste paar looppoten zijn dikker, bevatten een minuskuul schaartje en worden daarom ook schaarpoten genoemd. Aan het achterlijf zien we vijf paar korte zwempoten en tenslotte is er nog een verbrede staart, die in feite ook bestaat uit vergroeide poten.

Zoals de andere schaaldieren werpt de garnaal bij het groeien telkens zijn hard pantser af.

De onderliggende nieuwe schaal is dan nog zacht en kan eventjes uitzetten om het groeiende diertje meer ruimte te geven. Na een dag wordt dit pantser dan ook hard en geeft weer een veilige beschutting.

Ons diertje heeft hierdoor slechts weinig tijd om telkens, bij iedere vervelling, met een schokje vlug wat aan grootte toe te nemen.

Soms vinden wij in de manden met garnalen zulke weke exemplaren die alleszins even eetbaar en even lekker zijn als diegenen met een hard schild. Tijdens zijn leven maakt de garnaal zeer veel vervellingen mee; om de 15 tot 75 dagen krijgt hij een nieuw kleedje, dit naargelang de ouderdom van het diertje en de temperatuur van het water; hoe hoger de temperatuur, hoe vlugger een nieuwe vervelling plaats heeft. Dit gebeurt dan in 't algemeen 's-nachts.

De garnalen die voor consumptie verkocht worden zijn ongeveer twee jaar oud en hebben dan een lengte van rond 6 cm.

De wijfjes worden nog wel wat langer en kunnen zelfs ruim 9 cm. bereiken. Bij de wijfjes vinden wij ook dikwijls de bevruchte eitjes die tussen de zwempootjes aan minuscule haartjes blijven kleven tot de larven uitkomen, wat 4 tot 15 weken kan duren, volgens het seizoen en de temperatuur van het water.

Het eetbare gedeelte van de garnaal (voor ons mensen) bestaat uit de inhoud van het gesegmenteerde achterlijf. Deze inhoud bestaat hoofdzakelijk uit spierweefsel. Het kop-borststuk, dat wij niet opeten, bevat al de inwendige organen van het ademhalingsstelsel en spijsverteringsstelsel, alsook het hart en de organen voor de uitscheiding.

De garnaal verblijft meestal op de zeebodem, 's-nachts zoekend naar voedsel, en gedurende de dag verscholen in het zand. In de zomer vinden wij hem dicht bij de oever en in ondiep water, waar het warmer is en waar meer voedsel te vinden is. 's-Winters, als het water afkoeld, gaat hij verder naar de kust en zoekt dieper water op.

Zij voeden zich hoofdzakelijk met dierlijk voedsel: wormen, slakjes, minuscule visjes, schaaldiertjes en zeesterretjes; maar ook plantaardig voedsel zoals algen en wieren staan op het menu. Zelfs zijn soortgenoten durft hij verslinden als ze aan hun vervelling toe zijn en dus nog zeer week. Maar ook de garnaal dient als voedsel voor een hele reeks grotere dieren; niet enkel de bewoners van de zee lusten garnaal, ook de vele vogels van de waterkant versmaden deze lekkernij niet. Ook hier is de leuze "*eten en gegeten worden*".

Als medebelager van de garnaal is er tenslotte ook nog de mens. Heel wat mensen verdienen hun brood met de vangst van garnaal en met het verhandelen ervan.

Eeuwen geleden zijn de bewoners van kust en rivier met de visvangst begonnen bij de wal. Ook de garnalen vonden zij daar en ontdekten vlug hoe lekker ze wel waren. Met de stootkor liepen zij door het ondiepe water om hun buit te veroveren. Nu zien wij 's-zomers aan onze stranden de kleine badgasten met zulke speelgoed-kruinetten langs de boord van de zee lopen om ook te proberen iets levends te vangen. Later kwamen ook de garnaalvissers te paard, met een sleepnet dat langs de ondiepe rand der zee werd voortgetrokken. Te Oostduinkerke wordt deze traditie, ten behoeve der toeristen en badgasten, nog steeds in ere gehouden.

De belangrijkste vangsten gebeuren echter per boot; voor de garnaalvangst zijn het tamelijk kleine sloepen of treilers, met weinig comfort voor de bemanning. Deze varen langs de kustwateren of naar de zandbanken in de Noordzee, waar ze met hun sleepnetten of korren de bodem afkammen. Dit gebeurt meestal 's-nachts, omdat de garnaal dan rondzwemt, op zoek naar voedsel. Als de kor wordt opgetrokken en de vangst op het dek uitstort begint het sorteren op de zeef. Ook vissen zijn in het net gevangen, en verder allerlei onbruikbaar goed zoals zeesterren, kwallen, kleine krabbetjes, zeewier, stenen, schelpen, die terug in zee worden gekeild.

De kookketel, gevuld met zeewater met nog een extra schep zout erbij, is intussen warmgestookt en de uitgesorteerde garnalen, die nog grijsachtig, halfdoorschijnend waren, gaan door het koken omgevormd worden tot mooie, dubbelgevouwen en glimmend roze lekkernijen. Dit koken gebeurt onmiddellijk na de vangst omdat garnaal spoedig aan bederf onderhevig is. Ook gekookt is de houdbaarheid beperkt, en het is nodig om de garnaal na de vangst zo spoedig mogelijk tot bij de gebruiker te brengen.

Als ge de volgende maal naar Lillo komt, loop dan eens langs de kraam van de Flor, vlak naast de havenpoort, daar vind ge nog smakelijke verse garnaal, recht uit de boot. (onbetaalde publiciteit).

Het is ook een gelegenheid om zo'n diertje eens flink langs alle kanten te bekijken. En wilt ge zelf eens een portie vangen? Probeer uw geluk eens langs de Schelde, tussen Zandvliet en Bath.

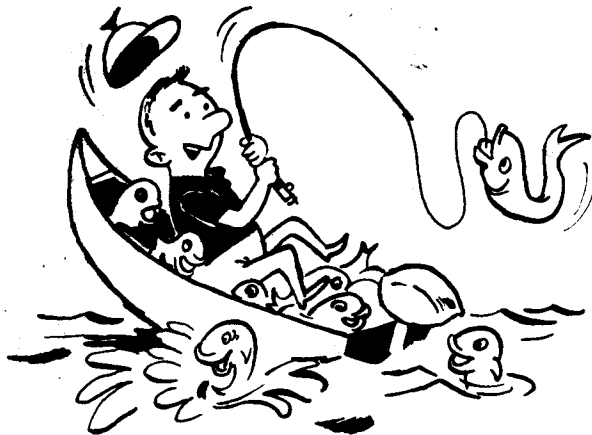
Regelmatig zie wij daar liefhebbers met hun stootkar langs de vloedlijn lopen om toch ook een emmertje vol garnalen te vangen.

M. Bollen.

Bron:

Polderheem, nr. 4
4e Kwartaal, 1978.

GARNOT

Aansluitend op het artikel over de garnaal nog een verhaal over een nu reeds uitgestorven beroep n.l. dat van garnaalleurder. Zoals hierin wordt verteld lag de route welke deze mensen volgden nogal tamelijk ver van hun woonplaats, zeker wanneer men bedenkt dat de hele handel met de fiets werd uitgevent. In Ossendrecht zullen er nog wel mensen zijn die zich " 't ouwe *Kosterke*" kunnen herinneren. Het was een vrij magere, kleine garnalenleurder die daar op gezette tijden zijn waar aan de man/vrouw bracht. Het afwegen daarvan gebeurde door middel van wat we nu zouden noemen een wat fors uitgevallen mosterdglas met oor.

Maar zoals vele beroepen in onze tijd is dat van garnalenleurder ook tot het verleden gaan behoren. En, met toch iets van nostalgische gedachten, volgt onderstaand het artikel van de "*Garnotleurder*".

GARNOT.....

Iedere garnotleurder is fier over zijn "*bleit*".)Roep). Elke leurder past zijn eigen stijl toe, en deze is specifiek verwant met de persoon. Zoals de echte huismoeder de melk-, groenten- en soepboer onderscheidt, zo herkend ze ook de garnotleurder aan zijn, we mogen wel zeggen, gebrevetteerde uitroep.

Hij roept met gevoel en legt geheel zijn innerlijke ik in die uitlaatklep, waarvan men nu wel niet direkt kan bepalen wàt hij roept, maar wel zeggen kan, dat het zijn bedoeling is zijn waar aan de man te brengen. Zijn waar is dan de meest begeerde lekkernij: "*vers knappende, naar de Schelde riekende garnot*".

Het uitschreeuwen van die bepaalde klanken kan langgerekt zijn als het huilen van een stoomfluit, kort en dringend als een S.O.S., krachtig als het ontploffen van een plasticbom, teder als het gekraai van een baby, droef als het gehuil van een verliefde kater en vreugdevol als het "*dank U*" van een communicantje dat van zijn "*peet*" vijf frank krijgt.

Zij laten de klemtoon vallen, verschillend op elke klinker:

Garnot....., *garnoot*....., Gaaaaarnoooooot.....

De meest geperfectioneerde en geroutineerde uitroep die ik ooit gehoord heb is gaaaaariieeeeeenooooot.

Dus met veel fantasie, en enkel voorbehouden aan dezen met een lange adem.

Denk nu niet dat leuren alleen maar uit bleiten bestaat. Bij lange niet!

Daar komt nog heel wat anders bij loeren. Men had eerst en vooral zijn kledij, zijn kostuum: klak, grijs gestreept frakske (zipke), gestreepte fantasiebroek en natuurlijk velo-sloefen van zacht en soepel leer.

Zijn schoofzak bestond hoofdzakelijk uit boterhammen met kaas ("*goeie joenge*"), en als versnapering at hij bij zijn brood.... garnot.

Opstaan deed hij om klokslag 6 uur, want hij hield van stiptheid. Zijne velo was steeds perfect in orde en werd alle jaren vernieuwd. Van achter een grote stoel, en voorzien van een "*torpedow*".

Na zijne volle korf op zijn rug gebonden te hebben, werd de overige garnaal op de stoel gezet. Die korf was natuurlijk een garnotkorf van wissen en overtrokken met stof van blauwe karkes. En dan 't veloke op en den toer kon beginnen.

De eerste bleiten gelaten in Wuustwezel, dan Brecht en St. Lenaarts. Dit was ongeveer in de middag afgeleurd.

Dan langs de vaart naar Rijkevorsel of Beerse. 's-Anderendaags kwamen volgende dorpen aan de eer: Loenhout, Meer, Minderhout, Hoogstraten.

Hier "*schaften*" en dan Wortel, Merksplas, Rijkevorsel en soms hierbij nog, als de "*commerce*" slecht ging, Oostmalle en Westmalle.

's-Zaterdag was het de kleine toer: Essen, Nieuwmoer Achterbroek en Kalmthout. Hoeveel kilometers dit alles nu precies is durf ik niet te schatten, maar het zijn er heel wat.

Dat leuren geschiedde op twee manieren: direkt in de telloor ofwel in papieren zakjes. De schotels hadden allerlei kleur en vorm en wanneer ik de leurder eens vroeg of hij er nooit een gebroken had, antwoordde hij heel lakoniek: "*ja, vier, en allemaal op een maandag*".

De zakjes noemde men in de Kempen een buil, en vooral 's-zondags werd hier veel in "*gegriefd*" en dan vooral aan de duivenletters. De prijs toendertijd schommelde van 0,75 tot 1 frank per glaasje, dat een vast maatje was, afkomstig uit Holland.

Het was niets anders dan een simpel mostaardglaasje, maar heel slecht om aan te geraken.

De maandag werd er veel geleurd in de steenfabrieken die gelegen waren rond de vaart zoals te St. Job, St. Lenaarts en Beerse.

Dat bestellen in de fabriek ging gezamenlijk en natuurlijk alles in papieren zakjes. Dit na het "*bleiten*" in de "*gam*".

De thuiskomst hing natuurlijk af van de goede of slechte zaken, maar viel meestal tussen 18.00 en 18.30 uur. De voornaamste tegenslagen die hij zo al tegenkwam op de baan, dat waren de overtollige platte banden.

Er kon geen nagel of punaise op de weg liggen of ze was voor hem. Allez, om kort te zijn, vijf binnenbanden op een week was geen abnormaal verschijnsel. En toch was de warmte de grootste vijand, zowel voor zijn koopwaar als voor zijn binnenbanden.

Als grote eer viel hem te beurt: de kennismaking met de beste coureurs uit die tijd.

Hoe kon het ook anders, fietsend op allerlei banen, van dorp tot dorp, meestal aanpikkend aan de lange sliert renners die aan het oefenen waren en er wel eens plezier in hadden om dat garnotleurderke een eindje op sleeptouw te nemen.

Daarom ook waren Karel Kaers, Ronsse, Jeff Dervaes, Voorspoels enz. voor hem geen vreemden.

Dit is nu in 't kort de beschrijving van dit specifiek beroep dat echter langzaam uitsterft omdat het seizoen zo kort is en de gedwongen rust zo lang.

De verdiensten hiervan zouden vlug opgegeten zijn zonder een passend bijwerk.

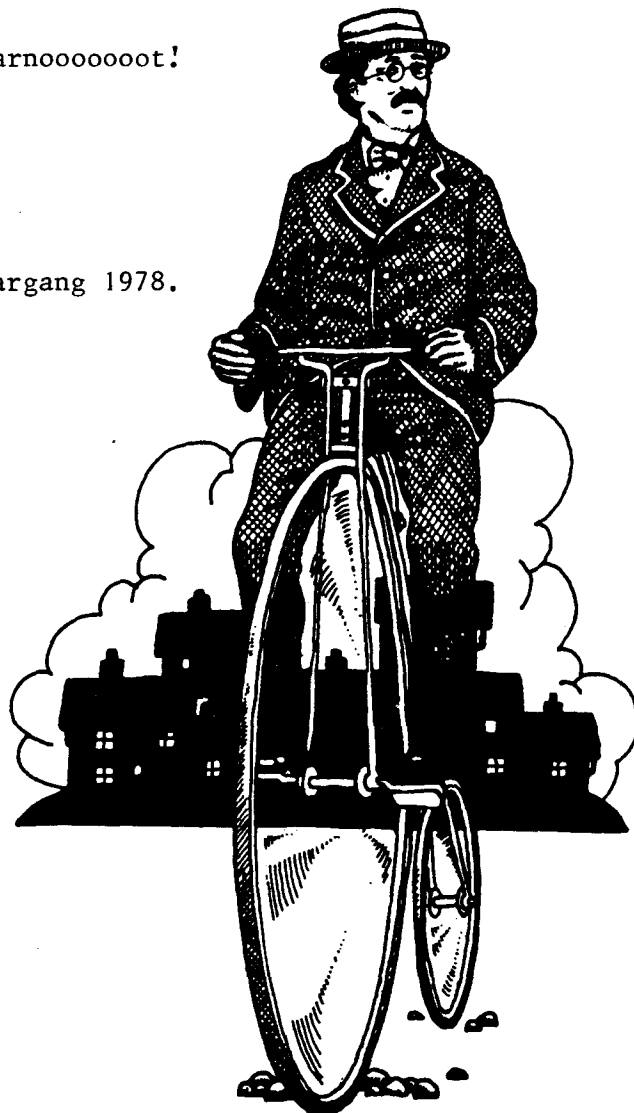
En toch, we vergeten hem nooit, fiks op zijn velo, fier het hoofd wendend, blozend als een kriek van gezondheid, zijn vinnige oogjes goed de kost gevend in Gods vrije natuur: zijn domein waarvoor hij zijn "*dank u*" zegt, maar dan met andere woorden:

.....garnoot,.....garnooooooooot!

Augustus 1966,

Kees Van der Goten.

Polderheem nr. 4, 13e jaargang 1978.

Een helse koopman rijk en machtig

Een helse koopman rijk en machtig, Vreej zij-ne

dochter een gemeen die-naar. Zij vreej den

stal-knecht zo ge-trouw en krach-tig, dat ha-re

ou-dens die liefde werden ge-waar, dat ha-re ou-

dens die liefde werden ge-waar

EEN HELSE KOOPMAN RIJK EN MACHTIG

Een helse koopman rijk en machtig,
 Vreej zijne dochter 'n gemeen dienaar.
 Zij vreej den stalknecht zo getrouw en krachtig
 Zo dat hare ouders die liefde werden gewaar (2x)

Zij hebben haar in ene kamer gesloten
 En haar gebonden aan 'n ketting vast.
 Zij hebben haar zo vreselijk geslagen,
 Zo dat haar bloed droop van haar lichaam af (2x)

Dan heeft zij nog ene brief geschreven,
 Die zij door twee kinderen aan haar minnaar gaf,
 Waarin zo duidelijk stond in te lezen,
 "Adieu minnaar, ik moet van de wereld af". (2x)

Toen is hij naar het kasteel getreden,
 Vroeg aan de meid of de juffrouw was in huis.
 "Ik ben de dokter, ik moet hier binnen wezen"
 Toen sprak de meid: "Meneer kom maar in huis". (2x)

Het meisje was reeds dood en kon niet meer spreken,
 Och valse ouders ziet toch wat gij doet.
 Gij brengt uwe dochter zo moedwillig om 't leven,
 Aanschouw uw kind, het is toch uw vlees en bloed. (2x)

Toen is hij naar het ledikant getreden,
 Hij stortte daar zo menige traan.
 Hij riep: "O ouders het is om uwe reden
 Leg mij maar naast mijn zoetelief in 't graf". (2x)

In "*Liederen en dansen uit de Kempen*" van Harry Franken, vond ik twee liedjes die hetzelfde gebeuren bezingen als in bovenstaand lied. Het ene "*Een Engels koopman rijk en machtig*" werd gezongen in Tilburg, het andere "*Sofia*" zong men in Duizel, een plaatsje bij Eersel.

Het viel mij op, dat de tekst van het liedje zoals 't hier werd gezongen, een mengeling is van beider andere liedjes.

De melodie komt het meest overeen met dat van Tilburg. Hoe oud of dat het lied is, heb ik niet kunnen achterhalen, maar zeker is dat het zo'n zeventig jaar geleden hier al gezongen werd.

To Bolders- van Dooren
 Werkgroep dialecten,
 oude liederen, verhalen etc.

HERINNERING AAN DE 1STE BRABANTSE DAG.

HEEMKUNDEKRING * HET ZUIDKWARTIER *
 *****

UITNODIGING BRABANTSE DAG

OP 24 SEPTEMBER 1983.

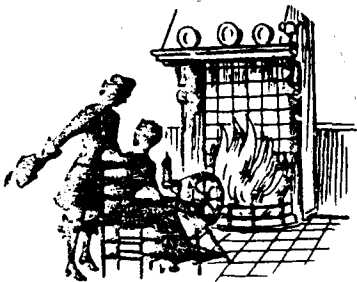
Voordrachten, demonstraties, oude beroepen, vendelzwaaien,
 muziek en dans: alles uit de streek, komende uit een ver verleden
 wat beslist de moeite waard is en nog leeft in het heden.

MET SCHUTTERSGILDE * ST. SEBASTIAAN *
 45 personen treden voor u op met:
 TAMBOERS, VENDELIERS, BAZUINBLAZERS
 EN HUN PRACHTIGE GILDEDANSGROEP.

MEDE- HANDBOOGSCHUTTERIJ * DE EENDRACHT *
 WERKING verleend medewerking gedurende de
 hele lange middag.

VAN BIJENBOND * ST. AMBROSIUS *
 EN toont u alles wat de moeite waard is
 van de wonderbaarlijke bijenwereld.

DOOR: Pottenbakken, Oude Instrumenten maken,
 een smid, kantklossen, oude muziek in
 vele facetten, volksschilderkunst,
 voordrachten, lezingen en nog veel meer
 kunt u zien op het terrein van:

VOLKSABDIJ * ONZE LIEVE VROUW TER DUINEN *,
 O.L. Vrouw ter Duinenlaan 201, OSSENDRECHT.

DOORLOPENDE AKTIVITEITEN VAN 14 TOT 18 UUR
 *****

T O E G A N G   G R A T I S ,
 *****

Voor meer informatie:

Heemkundekring *HET ZUIDKWARTIER*, Aanwas 47, 4641 JG OSSENDRECHT.

Op de volgende bladzijden een overzicht van de 1e Brabantse Dag van de Heemkundige Kring het Zuidkwartier, 24 september 1983 op het terrein van de VOLKSABDIJ "ONZE LIEVE VROUW TER DUINEN" te Ossendrecht.

De reportage werd verzorgd door Dhr. G. Vogels uit Hoogerheide.

De openingsceremonie werd verricht door Burgemeester Drs. A.E.A. van Gils uit Ossendrecht en de voorzitter van de H.K.-kring Dhr. A.J. Pijnen uit Hoogerheide.

De algehele organisatie en leiding van deze dag was in handen van Mevr. Anja de Greef - Verhees uit Ossendrecht.

Door het Gilde "*St. Sebastiaan*" werd hulde gebracht aan de aanwezige burgemeesters: W.B.H. Bos (Putte), E.H. v. Dommelen (Huijbergen), Drs. A.E.A. van Gils (Ossendrecht), Mr. J.M. de Leeuw (Woensdrecht/Hoogerheide).

Medewerking aan deze dag verleenden:

Het voltallige Schuttersgilde "*St. Sebastiaan*" uit Hoogerheide met een kleurrijke dansgroep, tamboers, bazuinblazers en onvermoeibare vendeliers.

Handboogschutterij "*De Eendracht*" uit Hoogerheide en hun trefzekere leden schoten de hele dag "*in de roos*".

Bijenbond "*St. Ambrosius*", Ossendrecht - Woensdrecht, toonden hun produkten en het wel en wee van de bijenwereld.

Pottebakker Dick Hageman uit Ossendrecht voorzag de jeugdige belangstellende een hele middag van vers gedraaid aardewerk.

Frans Nefs uit Bergen op Zoom vertelde uit wat voor hout en hoe oude instrumenten werden vervaardigd.

De Smid E. Suykerbuyk uit Hoogerheide vertelde alles over zijn oude ambacht en de mooie collecties hoefijzers.

Fred Remmerswaal uit Hoogerheide gaf demonstraties van de oude volksschilderkunst en stelde eigen werk ten toon.

Met een vrolijke noot zorgde "DE GLACIES" voor een goed stuk oude muziek in een aantrekkelijk nieuw jasje.

Al met al een dag welke, ook gezien de belangstelling, voor herhaling vatbaar is!

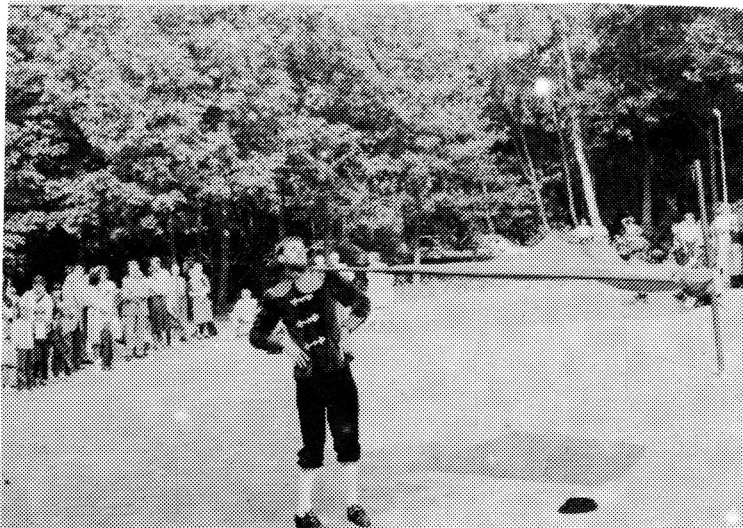
De opening

Muziekgroep "De Glacies"

Dansgroep
St. Sebastiaan

Vendelier

Mag ik deze dans van U?

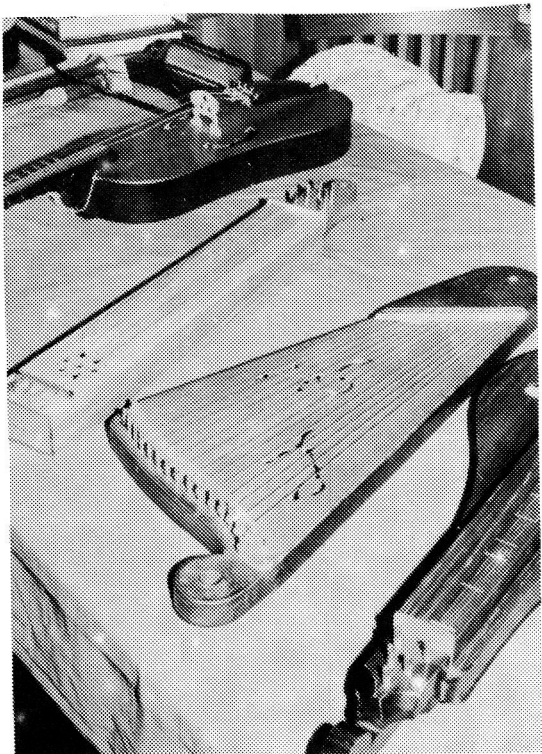
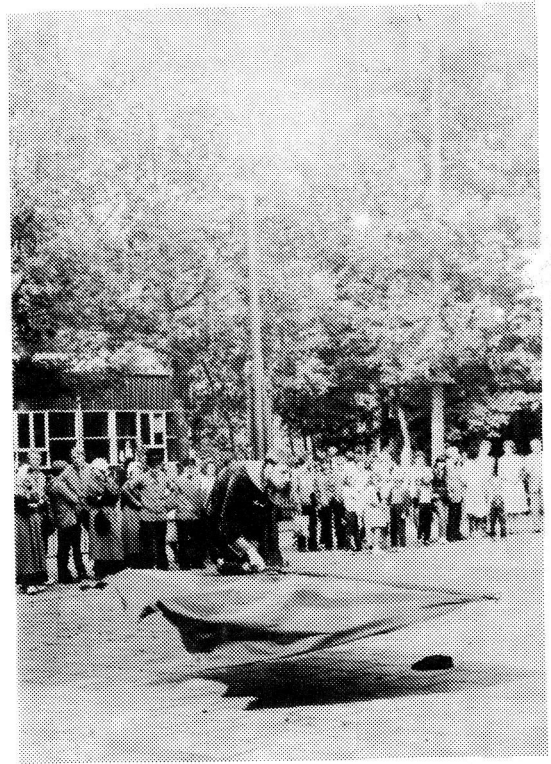
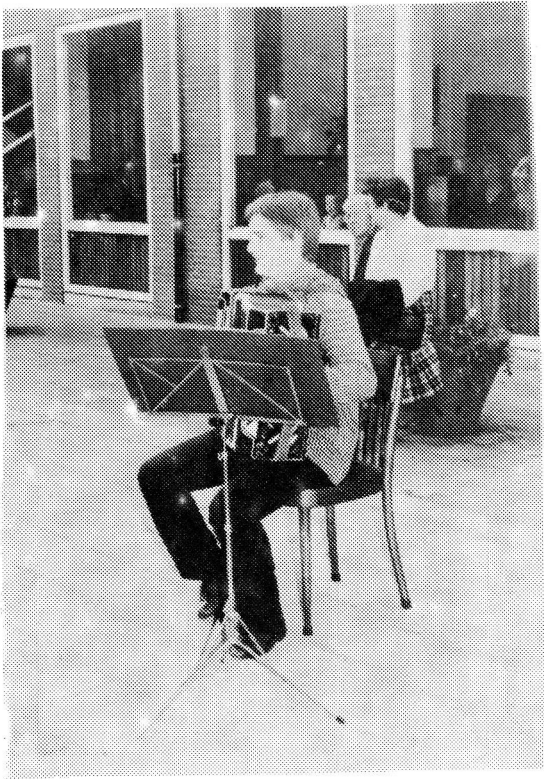

St. Sebastiaan

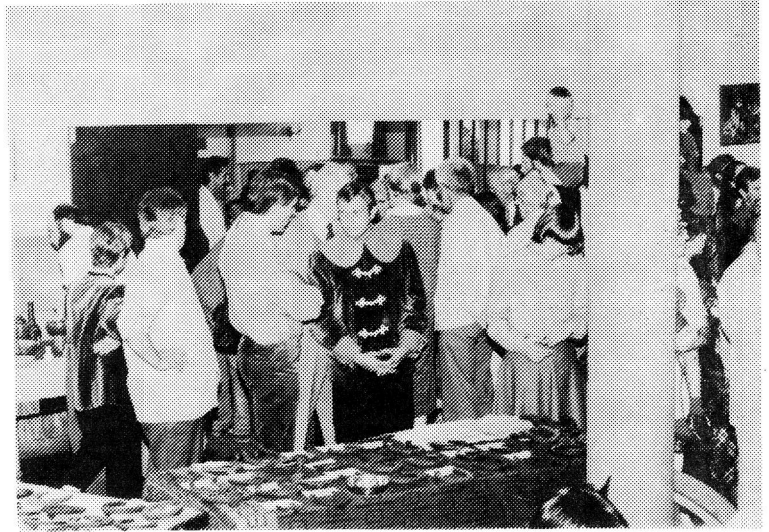

De Vendelier en muzikant
Schuttersgilde "St. Sebastiaan."

Frans Nefs maakt muziek
op de Zandvlietse hommel.

E. Suykerbuyk
GOED BESLAGEN!

Hoe krijgen we die
knopen er weer uit?

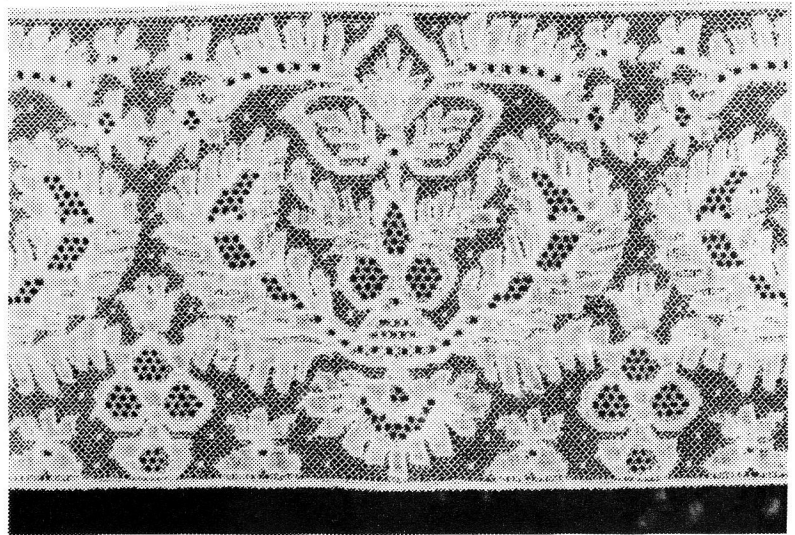
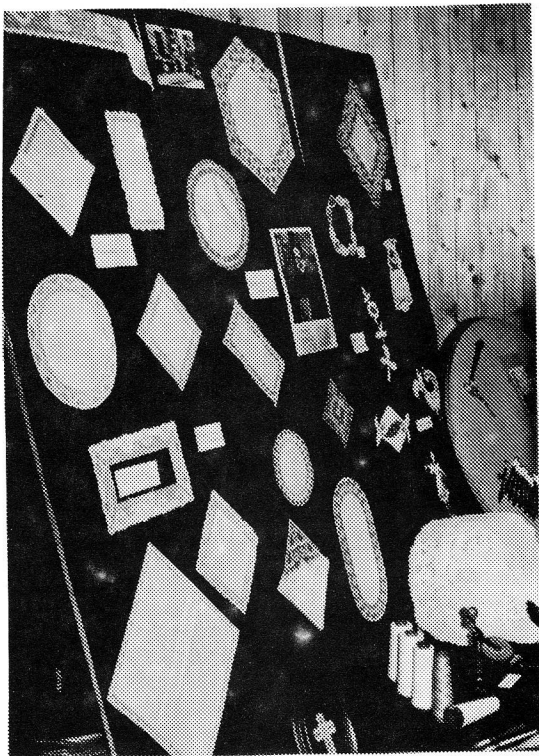

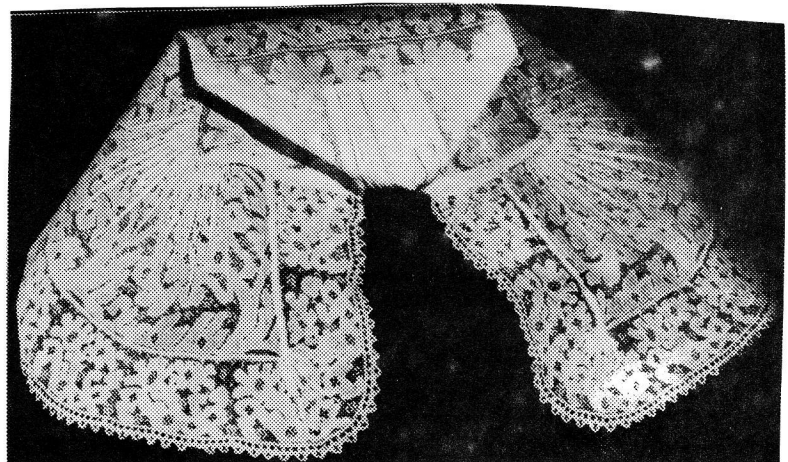
Mevr. Vogels-Nassau

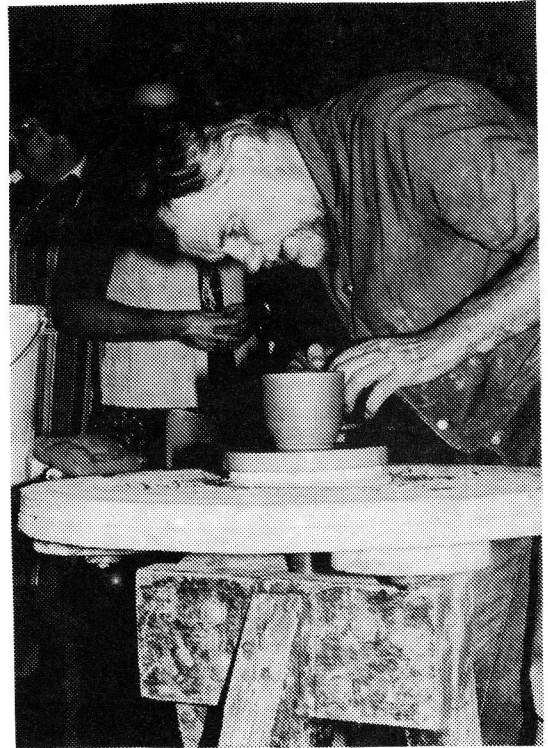
Nieuwe en

Oude kant.

Dick Hageman

Pottebakken: .....gewoon draaien maar.

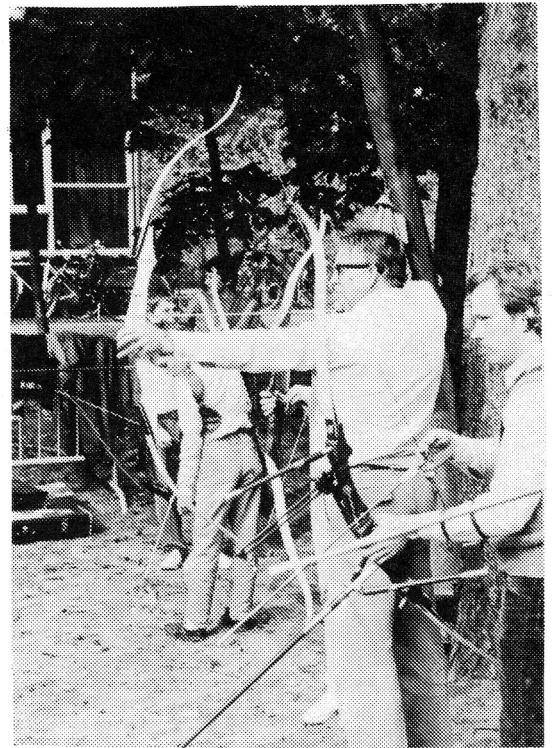

Een "bij-zondere" hobby.

Bijenbond

St. Ambrosius.

Handboogschutterij
"De Eendracht"

Altijd raak!!

*Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's Gravenhage.*

*Tijding, Kroniek van de Heemkundekring
't Zuidkwartier.*

*Lidmaatschapskosten f.25,-- per jaar,
tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier,
nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht,
postrek.nr. bank: 1107397.*

TIJDING TIJDING
